

# Tussenrapportage pilot stroomstootwapen

Otto Adang (redactie)  
Sjef Orbons  
Bas Mali  
Kim Vermeulen

September 2017

## Inhoudsopgave

1. Voorwoord.....	3
2. De pilot met het stroomstootwapen.....	6
3. Onderzoeksmethode en –materiaal.....	12
4. Resultaten.....	15
4.1 Survey.....	15
4.2 Meldingsformulieren.....	18
4.3 HOVJ-formulieren.....	27
4.4 Mediascan.....	28
4.5 Opleiding en training.....	30
5. Synthese bevindingen.....	35
6. Voorlopige conclusies .....	41
Bijlagen.....	43

## 1. Voorwoord

In mei 2009 is door de Nederlandse politie voor het eerst een stroomstootwapen ingezet. Dat gebeurde door een lid van een arrestatieteam in het kader van een pilot. De Politieacademie heeft deze pilot geëvalueerd en kwam in 2011 op basis van literatuuronderzoek en de resultaten van de pilot tot de conclusies dat het voor de hand lag het stroomstootwapen in te voeren als standaardbewapening voor arrestatieteams, met de aantekening dat de keuze om het stroomstootwapen alleen beschikbaar te stellen aan goed opgeleide geweldspecialisten een verstandige is<sup>1</sup>.

Eind 2011 geeft de minister van Veiligheid & Justitie aan een extern onderzoeksbureau opdracht onderzoek te naar de vraag wat de ervaringen zijn in andere landen met betrekking tot het stroomstootwapen in relatie met de korte/lange wapenstok en pepperspray enerzijds en het aanwenden van het vuurwapen anderzijds in relatie tot de vraag op welke wijze en met welk effect de niet-dodelijke wapens van de standaarduitrusting van de politieambtenaar – te weten pepperspray en wapenstok – in Nederland worden aangewend. Het onderzoeksrapport, verschijnt in 2012.<sup>2</sup>

In september 2012 schrijft de minister aan de Tweede Kamer<sup>3</sup> dat uit het rapport en uit andere recente rapporten over geweldgebruik blijkt dat de politie (gewelds)middelen regelmatig te kort schieten. De minister spreekt het voornemen uit een pilot met een stroomstootwapen te starten in de basispolitiezorg, mede vanwege de positieve ervaringen met een stroomstootwapen bij de arrestatieteams. Als belangrijke argumenten daarbij noemt de minister dat pepperspray in een kwart van de gevallen niet effectief is, soms niet goed bruikbaar is en dat weersomstandigheden de inzetbaarheid van pepperspray begrenzen<sup>4</sup>.

Op 26 juni 2013 schrijft de minister in antwoord op Kamervragen dat het voornaamste doel van de voorgenomen pilot is om te bezien of het stroomstootwapen er voor kan zorgen dat er minder gebruik hoeft te worden gemaakt van zwaardere gewelddadige middelen, zoals bijvoorbeeld de politiehond of het vuurwapen. Daarnaast heeft het stroomstootwapen tot doel ervoor te zorgen dat de kans op letsel bij politieambtenaren vermindert omdat ze beter uitgerust zijn om op te treden tegen zeer gewelddadige personen die een gevaar voor zichzelf en de omgeving vormen. De politie zoekt een legitieme, maar doortastende, manier om effectief tegen dergelijke personen op te treden. Een stroomstootwapen zou daarbij volgens de minister in bepaalde situaties een uitkomst kunnen bieden omdat dat wapen – in tegenstelling tot de wapenstok en de pepperspray – wel effectief zou zijn als mensen niet meer op pijnprikkels reageren (bijvoorbeeld als gevolg van overmatig gebruik van alcohol en drugs). Uit de pilot in de basispolitiezorg zou moeten blijken of ook in de Nederlandse situatie (net als in de Verenigde Staten, Canada, Groot-Brittannië en Australië) na invoering van stroomstootwapens de kans op letsel daalt voor zowel de politie als verdachten en dat de

---

<sup>1</sup> Adang & Esman (2011). Evaluatie Taser Pilot. Apeldoorn, Politieacademie, p 62

<sup>2</sup> Kruize & Gruter (2012). Politie bewapening in perspectief : Over gebruik en effectiviteit van pepperspray & wapenstok. Ateno - Bureau voor Criminaliteitsanalyse

<sup>3</sup> brief 28 september 2012, kenmerk 307872

<sup>4</sup> feiten die overigens al bekend waren voorafgaand aan invoering van pepperspray, zie Adang, v.d. Wieren & Steenberg (1998). Netten, stokken en sprays. Nieuwe wapens voor de Nederlandse politie? Hoogerheide, PIOV

aanwezigheid van/ het dreigen met een stroomstootwapen een grote preventieve werking heeft in gewelddadige situaties.

In Algemeen Overleg met de Tweede Kamer op 5 augustus 2013 laat alleen D66 kritische geluiden horen over het stroomstootwapen, vanwege de risico's verbonden aan het gebruik van stroomstootwapens en mede naar aanleiding van aanbevelingen van de VN-commissie tegen marteling<sup>5</sup>. Van de andere partijen mag het stroomstootwapen er komen. De PVV pleit voor een pilot bij de regionale ondersteuningsgroepen, bij de aanhoudingseenheden en bij de hondenbrigade. Ook de PvdA juicht een proef toe en stelt dat het stroomstootwapen een goede aanvulling kan zijn tussen de wapenstok en het pistool, mits men gebonden is aan regels. In zijn antwoord benadrukt de minister dat het verantwoord is om de politie in Nederland uit te rusten met een stroomstootwapen, mede vanwege de ervaring opgedaan bij de arrestatieteams en het onderzoek dat wereldwijd gedaan is naar de veiligheidsrisico's. De minister stelt dat het stroomstootwapen een veilig gewelddmiddel is, mits het op de juiste wijze wordt gebruikt en niet wordt misbruikt. Daarom dient men er zorgvuldig mee om te gaan. Voor de situaties waarin een stroomstootwapen mag worden gebruikt en de verantwoording over het gebruik gelden strikte regels die misbruik moeten voorkomen. Alvorens een politieagent zal worden uitgerust met een stroomstootwapen, zal hij de benodigde extra training krijgen om ervoor te zorgen dat hij goed opgeleid de straat op gaat.

Op 13 juni 2016 deelt de minister aan de Tweede Kamer mee dat eind dat jaar met een pilot in de basispolitiezorg zal worden gestart. Op basis van onder meer de uitkomsten van de pilot zal verdere besluitvorming plaatsvinden of, en indien positief wanneer, het stroomstootwapen beschikbaar zal komen voor de basispolitiezorg. Het is daarmee nog een open vraag of het stroomstootwapen landelijk zal worden ingevoerd, en zo ja bij alle medewerkers in de noodhulp of alleen aan specifieke groepen politiemedewerkers zoals hondengeleiders of ondersteuningsgroepen. De voorbereidingen voor de pilot zijn in 2016 gestart, feitelijk zijn de eerste stroomstootwapens aan het begin van 2017 binnen de basispolitiezorg beschikbaar gekomen in twee basisteamen (Amersfoort en Zwolle) en bij hondengeleiders in de eenheid Rotterdam. De vierde pilot locatie, de ondersteuningsgroep in de eenheid Noord, is later van start gegaan en heeft vanaf eind augustus 2017 het stroomstootwapen ter beschikking.

De pilot wordt onder leiding van de Politieacademie geëvalueerd, als onderdeel van het bredere onderzoeksproject "*Less than Lethal Weapons*". De evaluatie heeft als doel om inzicht te verschaffen in de operationeel toegevoegde waarde van een stroomstootwapen voor de basispolitiezorg om binnen geweld- en gevaarsituaties veiliger (minder verwondingen bij agenten en verdachten), effectiever (makkelijker aanhouden van verdachten/ beëindigen van gevaarsituaties) en nauwkeuriger (geen ongewenste effecten bij bijvoorbeeld omstanders) op te kunnen treden dan met de bestaande gewelddmiddelen. De hoofdvraag van het onderzoek, die in deze tussenrapportage nog niet beantwoord kan worden luidt: Draagt de beschikbaarheid en het gebruik van het stroomstootwapen bij aan een veiliger, effectiever en nauwkeuriger politie-optreden en in hoeverre hangt dat af van de wijze van beschikbaarheid (alleen specifieke groepen of alle medewerkers in de noodhulp?) van het wapen?

---

<sup>5</sup> het VN-comité tegen Marteling vindt dat het gebruik van stroomstootwapens kan leiden tot marteling en ziet het als een wapen dat het laagdrempeliger zou maken voor politie om geweld te gebruiken.

In deze tussenrapportage worden de eerste bevindingen gepresenteerd en wordt een eerste, voorlopig antwoord gegeven op een aantal van de deel-onderzoeksvragen die aan het begin van de pilot zijn geformuleerd.

1. *Wat zijn de verwachtingen bij de politieorganisatie, bij politiemedewerkers en bij het bevoegd gezag ten aanzien van de invoering van het stroomstootwapen bij de Nederlandse politie?*
2. *Op welke wijze, in welke situaties, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen voor verdachten, politiemedewerkers en omstanders is het stroomstootwapen in de praktijk ingezet?*
3. *Hoe functioneert, technisch gezien, het stroomstootwapen in de praktijk en in hoeverre is de uitwerking afhankelijk van situationele omstandigheden?*
4. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het gedrag van verdachten en andere betrokkenen waarmee de politie in gevaarsituaties wordt geconfronteerd?*
5. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het optreden en veiligheidsgevoel van politiemedewerkers in gevaarsituaties?*
6. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het ontstaan van letsel bij verdachten?*
7. *Wat zijn organisatorische implicaties (inclusief opleiding en training) van invoering van het stroomstootwapen?*
8. *Wat zijn mogelijke implicaties van de invoering van het stroomstootwapen voor de verhouding tussen de politie en de Nederlandse samenleving?*

Het doel van deze tussenrapportage is om de stuurgroep van het pilotproject van feitelijke informatie te voorzien om zo nodig aanpassingen in de pilot door te voeren. Het gaat in deze rapportage niet om de analyse van specifieke incidenten, maar om een algemene indruk van het verloop van de pilot en de wijze van inzet van het wapen. Om de voorlopige bevindingen in perspectief te plaatsen zal waar van toepassing een vergelijking gemaakt worden met statistische gegevens over het gebruik van het stroomstootwapen in Engeland en Wales en met de pilot-introductie in 2000 van pepperspray bij de Nederlandse politie<sup>6</sup>.

---

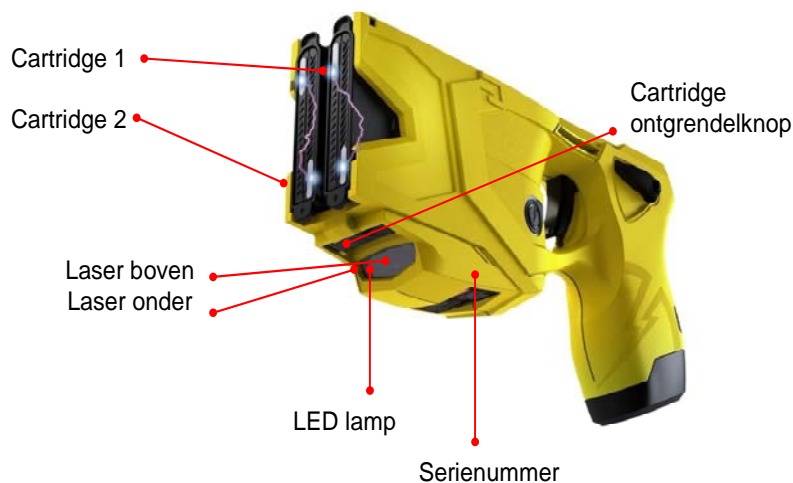
<sup>6</sup> Adang, O.M.J. & J. Mensink. (2001). "Spray!" *Een nieuw geweldmiddel voor de Nederlandse politie.* 's-Gravenhage, Elsevier bedrijfsinformatie

## 2. De pilot met het stroomstootwapen

In het kader van het in 2011 door de commissie Bewapening Uitrusting en Kleding (BUK) gestarte Politie Modernisatie Programma kwam in 2013 de Business Case *Pilot Stroomstootwapen in de BPZ* tot stand. In de Business Case werd mede op grond van de positieve ervaringen met het stroomstootwapen in het buitenland ingeschat dat het gebruik van een stroomstootwapen effectief zou zijn. Tevens werd verwacht dat invoering van het stroomstootwapen vermindering van verwondingen van zowel politiemensen als burgers - in situaties waarbij politiemensen moeten omgaan met geweld of gewelddadige confrontaties - met zich kan brengen. Het stroomstootwapen zou daarmee naar verwachting ook het veronderstelde gat tussen “vuist en vuurwapen” opvullen en als “Non Lethal Weapon (NLW)” geschikt om zwakkere plekken in de bewapening op te gaan vullen<sup>7</sup>.

### Het stroomstootwapen: de Taser X2

Voor de pilot is door de politie gekozen voor de Taser X2 als stroomstootwapen. Dat is een ander type dan de Taser X26 die indertijd bij de pilot van de arrestatieteams is geïntroduceerd. De functies en eigenschappen van de Taser X2 zijn afgebeeld in figuur 2.1



<sup>7</sup> In het vervolg wordt de meer gangbare en correcte benaming less-than-lethal gebruikt



Figuur 2.1 De Taser X2 met zijn eigenschappen en functies. De stroomknop aan de zijkant van het wapen biedt de mogelijkheid om de Taser X2 te laten knetteren als waarschuwing (*arcing*). Deze knop dient ook om extra stroomstoten toe te dienen na afvuren. Dezelfde knop wordt ook gebruikt bij toepassing van de zogenaamde (drive) stun mode: het wapen wordt dan tegen het lichaam gedrukt en door het indrukken van de knop wordt de verdachte een elektrische schok als pijnprikkel toegediend. Het display toont de gebruiker de status van het wapen en geeft aan in hoeverre het inzetgereed is.

De belangrijkste verschillen tussen de Taser X2 en de oudere Taser X26 zijn:

- de Taser X2 is een tweeschots stroomstootwapen terwijl de Taser X26 een enkelschots stroomstootwapen is. Dit betekent dat, waar bij de Taser X26 na afvuren de cartridge handmatig vervangen moest worden door een nieuwe om nogmaals te kunnen schieten, de Taser X2 twee cartridges naast elkaar draagt, die beide direct na elkaar verschoten kunnen worden. De zogenaamde X-connect bewerkstelligt dat bij een misser van één van de pijltjes bij het eerste schot er met het tweede schot alsnog uitschakeling van de verdachte kan worden bereikt. Voorwaarde is dat zowel minstens één van de twee bovenste pijltjes als minstens één van de twee onderste pijltjes goed contact maakt met de verdachte.
- de Taser X2 beschikt over meer geavanceerde meet-, regel- en diagnostische systemen en is daardoor “slimmer” dan de Taser X26. De ingestelde stroomsterkte is door de regelbaarheid lager dan bij de Taser X26 en levert daardoor in principe minder medische risico's op voor de verdachte.

- de Taser X2 heeft twee laser doelaanwijzers die de richtpunten van het wapen belichten voor beide pijltjes. De Taser X26 heeft slechts één laser doelaanwijzer die het richtpunt van het bovenste pijltje belicht.
- de bediening van de Taser X2 wijkt op belangrijke punten af van die van de Taser X26: de functie van de trekker is verschillend doordat deze bij de Taser X26 zowel de functie van afvuren als extra stroomstoten toedienen vervult terwijl bij de Taser X2 de trekker louter de functie afvuren heeft.

Vrijwel alle literatuur over gebruik van stroomstootwapens is gebaseerd op gebruik van de Taser X26, wat betekent dat de resultaten en conclusies uit bestaande onderzoeken niet één op één toepasbaar zijn op het gebruik van de X2.

Wat blijft is het basisprincipe: de werking van het stroomstootwapen is gebaseerd op het tijdelijk verstoren van het motorisch en zintuiglijk zenuwstelsel, waardoor de getroffen persoon gedurende een korte periode niet in staat is om controle over zijn spieren uit te oefenen. Dit effect gaat gepaard met sterke pijnprikkels.

Het stroomstootwapen is bij uitstek bedoeld voor situaties waarbij gewelddadige of met geweld dreigende personen – onder meer als gevolg van het gebruik van verdovende middelen of de psychische staat waarin ze verkeren – niet reageren op pijnprikkels.

Bij toepassing van de zogenaamde stun mode, waarbij het wapen direct in contact wordt gebracht met een verdachte, gaat het overigens wel om het toedienen van pijnprikkels zonder verstoring van het zenuwstelsel.

Het is goed te beseffen dat het gebruik van de Taser X2 op verschillende manieren plaats kan vinden, waarbij drie categorieën worden onderscheiden:

Waarschuwen/dreigen:

- de bediener waarschuwt verbaal dat het stroomstootwapen gebruikt zal worden
- de bediener trekt het wapen uit de holster
- de bediener richt het wapen op de verdachte waarbij de twee rode lichtpunten van laser doelaanwijzers zichtbaar zijn op de verdachte
- de bediener laat het wapen knetteren als extra waarschuwing

Afvuren:

- de bediener vuurt het wapen af waarna de stroom via de verbindingsdraden tussen het wapen en de pijltjes gedurende 5 seconden door het lichaam van de verdachte loopt
- de bediener kan na de 5 seconden de stroom opnieuw aanzetten
- de bediener kan de tweede cartridge verschieten als het eerste schot heeft gemist of niet de gewenste uitwerking heeft

Stun mode:

- de bediener kan de stun mode gebruiken om de verdachte een pijnprikkel te geven. Dit kan herhaaldelijk worden toegepast.

In de bij het wapen geleverde Nederlandstalige gebruikershandleiding staat de volgende zin over gezondheidsrisico's die aan gebruik van het wapen verbonden zijn:



*Stroomstootwapens van TASER blijken bij correct gebruik veiliger en effectiever dan andere traditionele hulpmiddelen en technieken van geweldgebruik. Het is echter belangrijk om er aan te denken dat het gebruik van geweld en lichamelijke verlamming door hun aard, het risico lopen om iemand te verwonden of te doden als gevolg van factoren zoals, maar niet beperkt tot: lichamelijke weerstand, inspanning, individuele gevoeligheden en/of onvoorziene omstandigheden. Elk gebruik van geweld, inclusief het gebruik van een CEW, of fysieke inspanning loopt het risico dat een persoon dat iemand gewond raakt of sterft. (pagina 5).*

Verderop in de documentatie (pagina 40) staat over de plaats van het lichaam waar het stroomstootwapen op afgevuurd moet worden:

*Normaal gezien richt de LASER op de lichaamsdelen van het gewenste doel, zoals het onderlichaam en benen wanneer de persoon u aankijkt, of de rug van het doel als de persoon u niet aankijkt. Indien mogelijk, voorkom het opzettelijk richten van de CEW op gevoelige plaatsen van het lichaam zoals hoofd, ogen, keel, borst, of plaatsen van bekende en bestaande letsels zonder juridische grondslag.*

Voor meer informatie over gezondheidsrisico's verwijst de leverancier naar een document met productwaarschuwingen en naar een website, waarbij (in het Engels) onder andere de volgende veiligheidsinformatie te vinden is over de potentiële risico's verbonden aan gebruik van het wapen, evenals instructies voor veilig gebruik (waarbij CEW staat voor stroomstootwapen):<sup>8</sup>

- *can cause muscle contractions that may result in injury, including bone fractures.*
- *the loss of control resulting from a CEW exposure may result in injuries due to a fall or other uncontrolled movement*
- *In some individuals, the risk of death or serious injury may increase with cumulative CEW exposure*
- *Some individuals may be particularly susceptible to the effects of CEW use. These susceptible individuals include the elderly, those with heart conditions, asthma or other pulmonary conditions, and people suffering from excited delirium, profound agitation, severe exhaustion, drug intoxication or chronic drug abuse, and/or over-exertion from physical struggle.*

Over het gebruik zegt deze veiligheidsinformatie onder andere het volgende:

- *Minimize the number and duration of CEW exposures*
- *Avoid simultaneous CEW exposures*
- *Control and restrain immediately... to minimize CEW cumulative effects and the total duration of exertion and stress experienced by the subject*
- *When possible, avoid targeting the frontal chest area near the heart to reduce the risk of potential serious injury or death (as a result of so-called cardiac capture)*
- *The preferred target areas are below the neck area for back shots and the lower center mass (below chest) for front shots. The preferred target areas increase dart-to-heart distance and reduce cardiac risks. Back shots are preferable to front shots when practicable*

---

<sup>8</sup> We baseren ons hier op de Instructor and User: Warnings, Risks & Release Agreement, van 23 januari 2015, maar er zijn meerdere varianten. Zie ook Bijlage 8.

Over de effectiviteit van het stroomstootwapen zegt de Engelstalige documentatie het volgende:

*An ineffective CEW application could increase the risk of death or serious injury to the user, the subject, or others. If a CEW does not operate as intended or if subject is not incapacitated, disengage, redeploy the CEW, or use other force options in accordance with agency Guidance. A CEW's effects may be limited by many factors, including absence of delivered electrical charge due to misses, clothing disconnect, intermittent connection, or wire breakage; probe locations or spread; subject's muscle mass; or movement. Some of the factors that may influence the effectiveness of CEW use in effecting or achieving control of a subject include:*

- *Subject may not be fully incapacitated. Even though a subject may be affected by a CEW in one part of his body, the subject may maintain full muscle control of other portions of his body. Control and restrain a subject as soon as possible, and be prepared in case the subject is not fully incapacitated.*
- *Subject may recover immediately. A subject receiving a CEW discharge may immediately regain physical or cognitive abilities upon cessation of the delivered CEW discharge. Control and restrain a subject as soon as possible, and be prepared in case the subject immediately recovers.*
- *Drive-stun mode is for pain compliance only. The use of a handheld CEW in drive-stun mode is painful, but generally does not cause incapacitation. Drive-stun use may not be effective on emotionally disturbed persons or others who may not respond to pain due to a mind-body disconnect. Avoid using repeated drive-stuns on such individuals if compliance is not achieved*

### **De opzet van de pilot**

De politie heeft bij de keuze van de vier pilot teams rekening gehouden met hun onderlinge verscheidenheid in taak en context. In Rotterdam wordt het stroomstootwapen toegevoegd aan de hondengeleiders, in Amersfoort beschikt een basisteam over het stroomstootwapen in de noodhulp. In Zwolle is eveneens een basisteam met het stroomstootwapen uitgerust, het team beschikt daarnaast ook over de uitschuifbare wapenstok. Bij de Eenheid Noord-Nederland is het stroomstootwapen toegevoegd aan de groepsuitrusting van de in achttallen opererende ondersteuningsroep OG. Deze verscheidenheid kan inzicht opleveren in hoeverre de eventuele toegevoegde waarde van het stroomstootwapen afhangt van type gebruikersgroep.

De deelname van het basisteam Zwolle aan de pilot is tot stand gekomen op advies van de onderzoekers. Nu de uitschuifbare wapenstok per 2018 landelijk wordt ingevoerd, zal een eventuele landelijke invoering van een stroomstootwapen immers plaatsvinden in een situatie waarbij, anders dan nu, agenten over de uitschuifbare wapenstok beschikken. Het is daarom op voorhand van belang bij de interpretatie van de bevindingen van de pilot met het stroomstootwapen rekening te houden met het feit dat er vanaf 2018 wat betreft geweldmiddelen sprake zal zijn van een nieuwe context. Het is onbekend in hoeverre de beschikbaarheid van de uitschuifbare wapenstok invloed zal hebben op de keuze die politiemedewerkers maken in gevaarsituaties om al of niet een stroomstootwapen te gebruiken. Opname van het basisteam Zwolle in de pilot biedt de mogelijkheid daar een begin van inzicht in te krijgen.

De pilot ging op 1 februari 2017 van start, waarbij de eerste groep van 12 gecertificeerde stroomstootwapen bedienaars vanaf 8 februari inzetgereed was. In de maanden februari t.e.m.

april 2017 werden alle leden van de drie pilot teams in twee dagen opgeleid en gecertificeerd om het stroomstootwapen tijdens dienst te dragen.

De vierde pilot locatie, de Ondersteuningsgroep (OG) van de Eenheid Noord-Nederland, is pas in het tweede kwartaal van 2017 met de voorbereidingen van start gegaan. De opleiding en certificering van de leden van het pilot team heeft in juni en juli 2017 plaatsgevonden. De operationele inzet van het stroomstootwapen begint voor hen eind augustus 2017, derhalve bevat deze tussenrapportage nog geen gegevens over de inzet door de OG.

In het kader van de pilot zijn in totaal 340 politiemensen opgeleid op het stroomstootwapen, te weten: alle 36 hondengeleiders bij hondenbrigade in Rotterdam, alle 130 BPZ-medewerkers bij zowel het basisteam Amersfoort als bij het basisteam Zwolle en alle 44 medewerkers bij de OG Noord-Nederland.

Voor het gebruik van het stroomstootwapen is ten behoeve van de pilot de volgende geweldsinstructie van kracht:

1. Het gebruik van een stroomstootwapen is slechts geoorloofd:
  - a. om een persoon aan te houden ten aanzien van wie redelijkerwijs mag worden aangenomen dat hij een voor onmiddellijk gebruik gereed zijnd wapen bij zich heeft en dit tegen een persoon zal gebruiken;
  - b. om een persoon aan te houden die zich aan aanhouding, voorgeleiding of andere rechtmatige vrijheidsbeneming tracht te onttrekken of heeft onttrokken en die wordt verdacht van of is veroordeeld wegens het plegen van een misdrijf;
  - c. ter verdediging tegen of voor het onder controle brengen van agressieve dieren;
  - d. ter afwending van direct dreigend gevaar voor eigen of eens anders lijf;
2. Onder het plegen van een misdrijf, bedoeld in het eerste lid, onder b, worden mede begrepen de poging en de deelnemingsvormen, bedoeld in de artikelen 47 en 48 van het Wetboek van Strafrecht. De ambtenaar waarschuwt onmiddellijk voordat hij een stroomstootwapen tegen een persoon zal gebruiken, met luide stem of op andere niet mis te verstane wijze dat een stroomstootwapen gebruikt zal worden, indien niet onverwijld het gegeven bevel wordt opgevolgd. Deze waarschuwing blijft achterwege indien de omstandigheden de waarschuwing redelijkerwijs niet toelaten.

Anders dan bij de pilot met het stroomstootwapen bij de arrestatieteams is in de richtlijnen *niet* opgenomen wanneer het stroomstootwapen niet gebruikt mag worden en met welke risico's rekening gehouden moet worden, vanuit de gedachte dat de in de artikel 7 van de Politiewet opgenomen uitgangspunten van noodzakelijkheid, redelijkheid en gematigdheid afdoende zijn.<sup>9</sup>

---

<sup>9</sup> Uit de richtlijnen voor de pilot met het arrestatieteam: 10. Het stroomstootwapen wordt niet gebruikt bij: a. personen die zichtbaar jonger zijn dan 12 jaar; b. vrouwen die zichtbaar zwanger zijn, of c. mensen die zichtbaar lijden aan ademhalings- of andere ernstige gezondheidsstoornissen. 11. Bij het gebruik van het stroomstootwapen dient expliciet rekening te worden gehouden met de gevaren die kunnen ontstaan bij de aanwezigheid van licht ontvlambare of explosieve stoffen. Tevens dient rekening te worden gehouden met de risico's die een eventuele val van de persoon waartegen het stroomstootwapen wordt gebruikt, kan hebben; 12. Het bij het gebruik van het stroomstootwapen raken van het hoofd of de nek van een persoon dient zoveel mogelijk te worden voorkomen; 13. Het opzettelijk schijnen in de ogen van een persoon met de laser-aanduiding van het stroomstootwapen is niet toegestaan; 14. Met het stroomstootwapen worden bij gebruik ten hoogste drie stroomstoten van ieder vijf seconden op een persoon afgegeven

### **3. Onderzoeksmethode en -materiaal**

#### **Onderzoeksmethode**

##### *Police Technology Assessment*

De analysemethode *Police Technology Assessment* (PTA) wordt in de evaluatie van de pilot stroomstootwapen toegepast vanuit de wetenschap dat het effect van het wapen van een veelheid aan beïnvloedingsfactoren afhangt. De PTA-methode is ontworpen om zo volledig mogelijk met die factoren rekening te houden. Zo is de effectiviteit behalve van het technisch functioneren van het wapen ook afhankelijk van het gedrag van de bedienaar van het wapen en het gedrag van de verdachte. De situationele context waarin het wapen wordt gebruikt speelt hierbij eveneens een rol. In Bijlage 1 wordt de PTA nader omschreven.

In de PTA wordt vooral gebruik gemaakt van de analyse van data uit interviews met gebruikers van het stroomstootwapen en daarnaast van het overige onderzoeksmateriaal. Toepassing van de PTA in het stadium van deze tussenrapportage is nog niet mogelijk, omdat de interviewdata pas geanalyseerd worden in het kader van de eindevaluatie van de pilot.

##### *Kwantitatieve analyse*

Naast de PTA wordt ook kwantitatieve analyse toegepast om de pilot te evalueren. Behalve de verwachtingen van de gebruiker van het stroomstootwapen worden hiermee ook de verschillende vormen van gebruik van het wapen tijdens de pilot getalsmatig in kaart gebracht. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een survey en van meldingsformulieren, die hierna worden toegelicht.

#### **Onderzoeksmateriaal**

##### *Meldingsformulieren*

Politied medewerkers die het stroomstootwapen tijdens dienst hebben gebruikt vullen een meldingsformulier met een uitvoerige vragenlijst in dat is opgesteld ten behoeve van het evaluatie onderzoek van de pilot. Het doel van dit formulier is een zo gedetailleerd beeld te krijgen van de situatie waarin het stroomstootwapen is gebruikt. Alle inzetten met het stroomstootwapen, ook als alleen de inzet hiervan verbaal is aangekondigd en/of als het stroomstootwapen alleen uit de holster getrokken is, worden na afloop van de dienst gemeld aan de coördinator van het pilotteam. Bij voorkeur wordt dan ook gelijk een email verstuurd naar het evaluatieteam. Van de coördinator van het pilotteam ontvangt de bedienaar stroomstootwapen vervolgens het meldingsformulier (zie Bijlage 2). Het ingevulde formulier wordt naar het evaluatieteam verstuurd met speciaal hiervoor gedrukte enveloppen, teneinde het personeelsvertrouwelijke karakter hiervan te kunnen waarborgen. Het is de bedoeling dat uiterlijk een week na de inzet het evaluatieformulier naar het evaluatieteam verstuurd wordt, zodat niet te lang na de inzet een eventueel interview kan plaatsvinden.

##### *HOVJ-formulieren*

De Hulpofficier van Justitie (HOVJ) neemt bij het verhoor van een verdachte die is aangehouden bij een situatie waarin ook het stroomstootwapen is gebruikt met deze een vragenformulier door die inzicht moet geven in de wijze waarop de verdachte op het stroomstootwapen heeft gereageerd en hoe de verdachte de confrontatie met het stroomstootwapen heeft ervaren. De HOVJ-formulieren geven samen een beeld van de

betekenis en het effect van het stroomstootwapen vanuit de optiek van verdachten en dragen aldus bij tot het evaluatieonderzoek. Het HOVJ-formulier is opgenomen in Bijlage 3.

#### *Survey*

De survey stroomstootwapen is bedoeld om de verwachtingen en ervaringen bij politiemedewerkers die over het stroomstootwapen (gaan) beschikken inzichtelijk te maken. De survey is afgenomen aan het begin van de pilot periode en zal opnieuw worden afgenomen aan het einde van de pilot. De uitkomsten van de eerste survey zijn in dit tussenrapport verwerkt. Het websurvey is opgenomen in Bijlage 4

#### *Interviews*

In de eerste zes maanden van de pilot stroomstootwapen zijn in totaal 29 interviews afgenomen met 32 politieambtenaren na het gebruik van het stroomstootwapen. De analyse van deze interviews komt aan bod in de eindrapportage.

#### *Bijwonen opleiding en training en terugkoppeling van docenten*

Leden van het evaluatieteam hebben op beperkte schaal de opleiding en training van de pilotteams gevolgd. Ze hebben van ieder pilotteam één dag de opleiding en training op het stroomstootwapen bijgewoond om een beeld te krijgen van de beroepsvaardigheden die de leden van de teams daarbij opdeden. Daarnaast is gekeken naar de voorbereidings-/ontwikkelfase van het opleidings- en trainingsprogramma. Verder is tijdens de interviews met respondenten terugkoppeling verkregen over opleidings- en trainingsaspecten aan de hand van de inzet casuïstiek van het stroomstootwapen. Voorts is met opleidingsdocenten gesproken die de opleiding stroomstootwapen hebben gegeven, aangevuld met feedback van de cursisten over de opleiding. Tenslotte zijn eigen waarnemingen gedaan bij de opleiding en training op de Taser X26 bij de Metropolitan Police in Londen.

#### *Mediascan*

Gedurende de periode januari – september 2017 is een mediascan uitgevoerd om berichten over de pilot en over het gebruik van het stroomstootwapen door de politie te monitoren. De mediascan verschaft inzicht in wat het beeld is dat mogelijk gevormd wordt binnen de Nederlandse samenleving op basis van de berichtgeving in de media over de pilot en het daadwerkelijk gebruik van het stroomstootwapen door de politie.

In de mediascan is een aantal landelijke kranten meegenomen, De Volkskrant, Algemeen Dagblad, de Telegraaf, NRC en een aantal regionale kranten (AD/Rotterdam's Dagblad AD/Amersfoortse Courant, Dagblad van het Noorden, Leeuwarder Courant, De Stentor) uit de regio's waar de pilot met het stroomstootwapen loopt en de artikelen op NU.nl. Daarnaast is bijgehouden wat er in de grote Nederlandstalige en Engelstalige kranten in het buitenland gemeld wordt over het stroomstootwapen.

Er is gekozen om de berichten in categorieën onder te brengen, te weten: informerend, opiniërend en incident. Onder de categorie 'informerend' vallen de berichten die beschrijven dat er een pilot stroomstootwapen plaatsvindt, waarom en waar er bij wijze van proef stroomstootwapens ingezet worden, algemene informatie over de pilot met het stroomstootwapen, hoe een stroomstootwapen werkt, het beoogde effect en overige feitelijke informatie.

Onder de categorie ‘opiniërend’ vallen de berichten die sterk door een mening, positief of negatief, gekleurd zijn. Regelmatig bevat een bericht zowel informerende als opiniërende elementen. In dat geval is er om het bericht in één categorie in te kunnen delen, gekeken of het bericht overwegend informierend of overwegend opiniërend is.

Tot slot, onder de categorie ‘incident’ vallen de krantenberichten die betrekking hebben op een aanhouding van een verdachte met gebruikmaking van een stroomstootwapen door de politie.

## 4. Resultaten

### 4.1 Survey

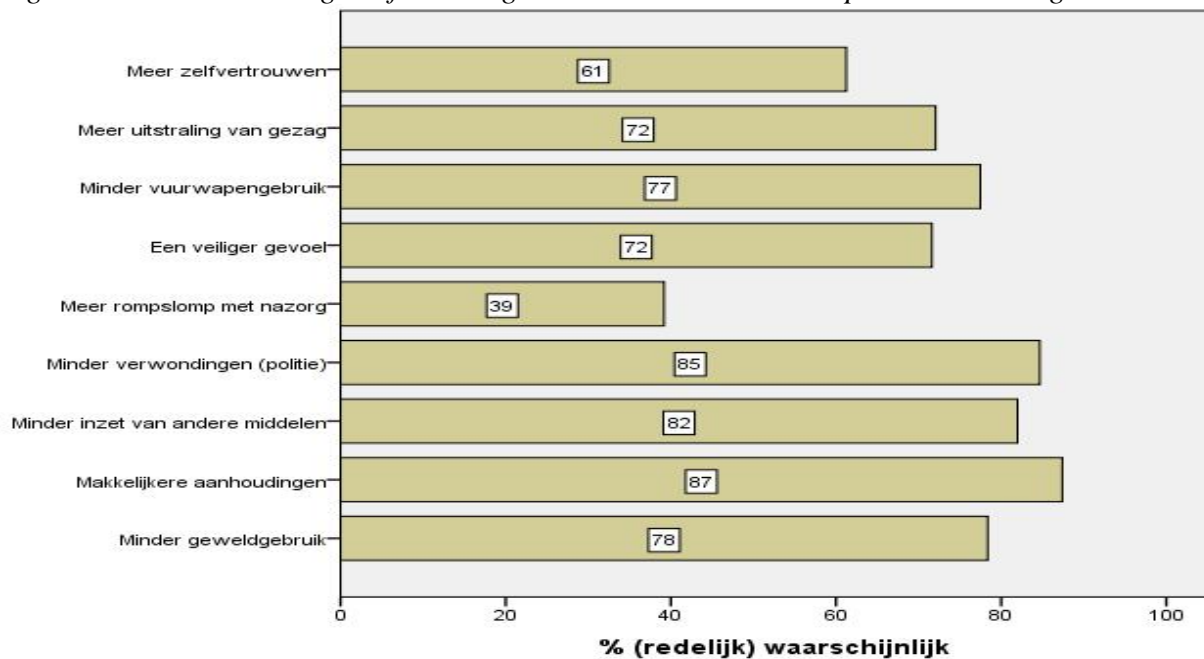
In de periode 12 april – 22 mei is een digitale vragenlijst voorgelegd aan alle medewerkers van de vier pilotteams die gecertificeerd zijn of worden voor het gebruik van het stroomstootwapen. In tabel 4.1.1 staat de respons hierop weergegeven, uitgesplitst naar pilotteam.

Tabel 4.1.1: respons websurvey naar pilotteam

Pilotteam	Aantal respons	Percentage respons
Basisteam Amersfoort	83	69%
Basisteam Zwolle	88	73%
Hondenbrigade Rotterdam	19	54%
Ondersteuningsgroep Noord-Nederland	46	100%

In het websurvey is vooral gevraagd naar de verwachtingen of ervaringen die men heeft ten aanzien van het stroomstootwapen. Hierbij onderscheidden we drie aspecten: over de drager van het stroomstootwapen, over de verdachte tegen wie het stroomstootwapen ingezet kan worden en over het stroomstootwapen zelf. Hieronder presenteren we de respons per aspect.

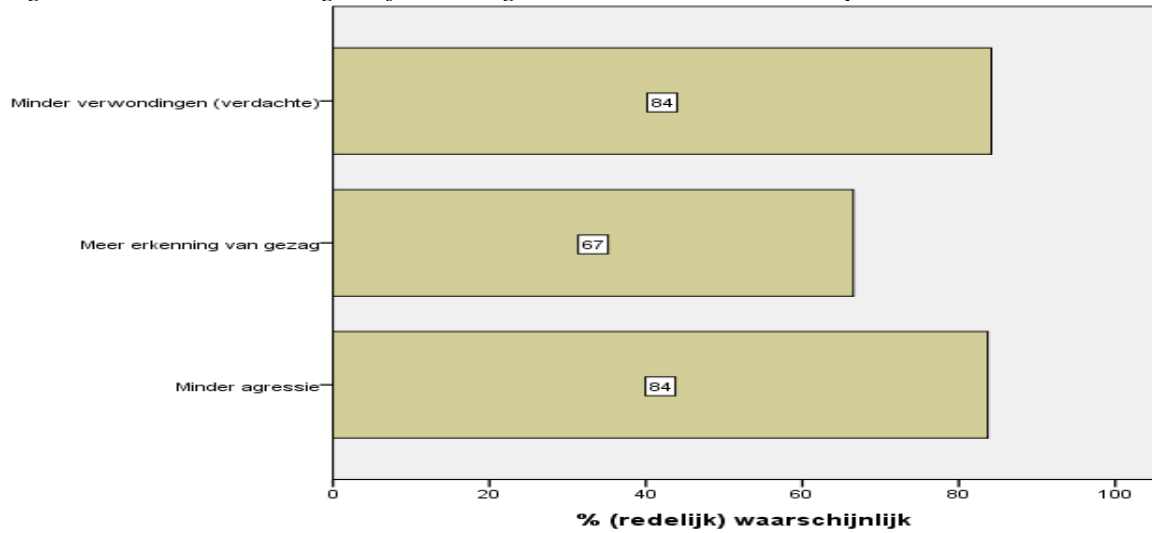
Figuur 4.1.1: verwachtingen of ervaringen met het stroomstootwapen voor de drager



Voor een meerderheid van de respondenten zijn de verwachtingen of ervaringen met het stroomstootwapen positief. Deze items blijken onderling homogeen<sup>10</sup>. De gemiddelde schaalscore is 2,9 ('redelijk waarschijnlijk'). Tussen de pilotteams varieert dit tussen 2,8 – 3,0 (ns). Ook naar ondervonden geweld, toegepast geweld, veiligheidsgevoel op straat, rang, geslacht, leeftijd, dienstjaren, lichaamslengte en -gewicht blijkt deze gemiddelde schaalscore niet significant te verschillen.

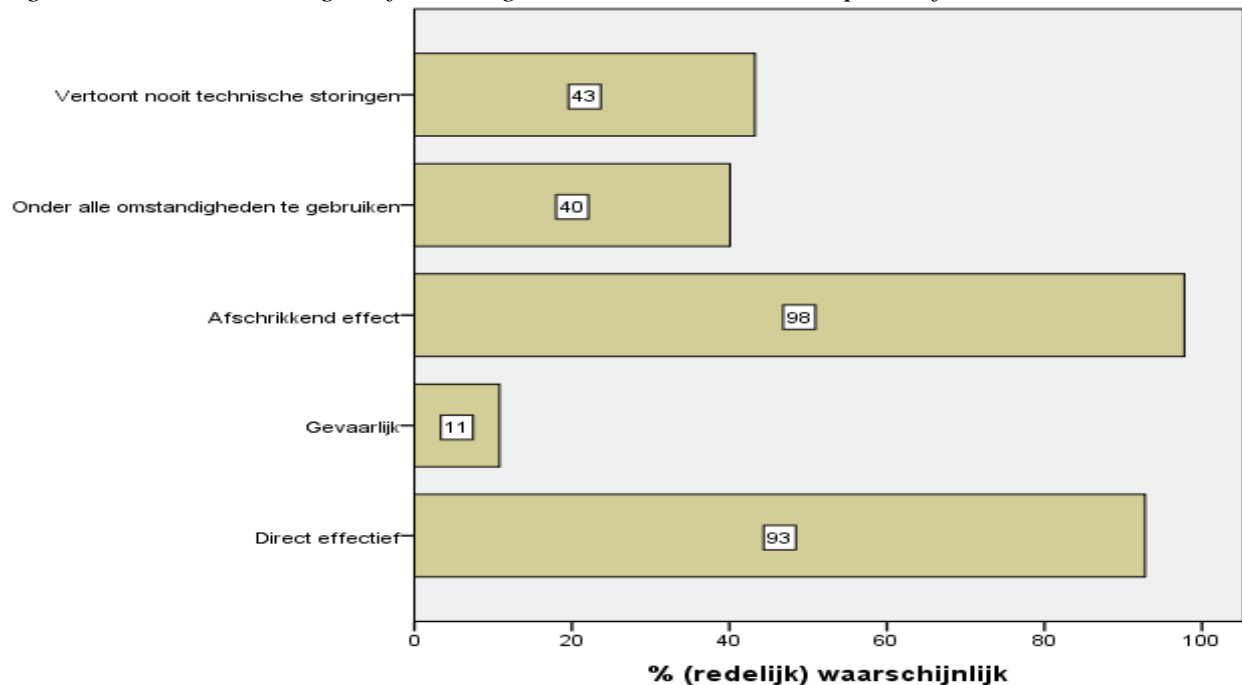
<sup>10</sup> Cronbach's Alpha = 0,805, waarbij V8e ("Meer rompslomp met nazorg") 'gedraaid' is.

*Figuur 4.1.2: verwachtingen of ervaringen met het stroomstootwapen voor de verdachte*



Een meerderheid van de respondenten is ook positief over de verwachte gevolgen voor verdachten. Ook deze items blijken onderling homogeen<sup>11</sup>. De gemiddelde schaalscore is eveneens 2,9 ('redelijk waarschijnlijk'). Tussen de pilotteams varieert dit tussen 2,8 – 3,0 (ns). Ook naar ondervonden geweld, toegepast geweld, veiligheidsgevoel op straat, rang, geslacht, leeftijd, dienstjaren, lichaamslengte en -gewicht blijkt deze gemiddelde schaalscore niet significant te verschillen.

*Figuur 4.1.3: verwachtingen of ervaringen met het stroomstootwapen zelf*



Voor wat betreft het stroomstootwapen zelf zijn de verwachtingen of ervaringen enigszins tweeslachtig. Enerzijds acht een ruime meerderheid het stroomstootwapen afschrikkend,

<sup>11</sup> Cronbach's Alpha = 0,704.



direct effectief en niet gevaarlijk. Anderzijds verwachten of ervaren de meeste respondenten niet dat het stroomstootwapen nooit technische storingen zal vertonen en dat deze onder alle omstandigheden te gebruiken is. Deze items blijken onderling niet homogeen. Tabel 4.1.2 geeft een overzicht per item uitgesplitst naar pilotteam.

*Tabel 4.1.2: verwachtingen of ervaringen met het stroomstootwapen zelf naar pilotteam (THS: hondengeleiders)*

Item	Waarschijnlijkheid	BT Amersfoort	BT Zwolle	THS Rotterdam	OG Noord-Nederland
Direct effectief	niet of weinig waarschijnlijk	2,5%	9,6%	27,8%	2,2%
	redelijk of zeer waarschijnlijk	97,5%	90,4%	72,2%	97,8%
Gevaarlijk	niet of weinig waarschijnlijk	88,1%	88,0%	100,0%	86,7%
	redelijk of zeer waarschijnlijk	11,3%	12,0%	0,0%	13,3%
Afschrikkend	niet of weinig waarschijnlijk	1,3%	2,4%	5,6%	2,2%
	redelijk of zeer waarschijnlijk	98,8%	97,6%	94,4%	97,8%
Onder alle omstandigheden	niet of weinig waarschijnlijk	71,3%	48,1%	100,0%	46,7%
	redelijk of zeer waarschijnlijk	28,8%	51,9%	0,0%	53,3%
Nooit storingen	niet of weinig waarschijnlijk	65,0%	47,6%	83,3%	46,7%
	redelijk of zeer waarschijnlijk	35,0%	52,4%	16,7%	53,3%

De hondengeleiders in Rotterdam hebben significant minder vertrouwen in het stroomstootwapen: zij achten het stroomstootwapen vaker niet direct effectief en niet onder alle omstandigheden te gebruiken. Verder verwacht een meerderheid niet gevrijwaard te blijven van technische storingen.<sup>12</sup>

Naar ondervonden geweld, toegepast geweld, veiligheidsgevoel op straat, rang, geslacht, leeftijd, dienstjaren, lichaamslengte en -gewicht blijken de gemiddelde schaalscore niet significant te verschillen., behoudens dat vrouwelijke agenten verhoudingsgewijs wat minder vertrouwen hebben in de directe effectiviteit van het stroomstootwapen dan mannelijke agenten. Bovendien achten zij het stroomstootwapen verhoudingsgewijs vaker gevaarlijk dan hun mannelijke collega's.

#### *Taser X2 versus pepperspray*

Om de resultaten van het websurvey in perspectief te plaatsen kunnen we vergelijken met de resultaten uit het onderzoek dat verricht is rond de introductie van pepperspray bij de Nederlandse politie.<sup>13</sup> In dat onderzoek zijn toentertijd onder meer de opvattingen van politieagenten ten aanzien van pepperspray voorafgaand aan de pilot op vergelijkbare wijze in kaart gebracht (al is de vraagstelling niet steeds exact hetzelfde geweest). Bijlage 5 verschaft de details van de vergelijking, hieronder worden de resultaten kort samengevat.

<sup>12</sup> Wat mogelijk een rol speelt is dat het team hondengeleiders Rotterdam eerder gereed was om het stroomstootwapen in de praktijk in te zetten en zij ten tijde van de survey al meer ervaring hadden met het stroomstootwapen dan de andere pilotteams. We moeten hier er wel op bedacht zijn dat de percentages van THS Rotterdam gebaseerd zijn op slechts 19 respondenten.

<sup>13</sup> Adang, O.M.J. & J. Mensink. (2001). "Spray!" Een nieuw gewelddmiddel voor de Nederlandse politie. 's-Gravenhage, Elsevier bedrijfsinformatie

Het stroomstootwapen wordt gevaarlijker gevonden dan indertijd de pepperspray. De verwachtingen ten aanzien van de effectiviteit van het stroomstootwapen, de bruikbaarheid onder alle omstandigheden, minder vuurwapengebruik door de politie, minder geweldgebruik door de politie, minder verwondingen bij de politie en minder verwondingen bij verdachten ten gevolge van het stroomstootwapen lijken op basis van deze vergelijking gemiddeld minder hooggespannen dan de vergelijkbare opvatting toentertijd ten gevolge van pepperspray

De verwachtingen ten aanzien van minder agressie bij de verdachte ten gevolge van het stroomstootwapen verschillen niet met de vergelijkbare opvatting ten gevolge van pepperspray indertijd.

Voor zowel het stroomstootwapen als voor pepperspray geldt dat ‘rompslomp met nazorg’ voor een meerderheid niet een factor van belang is voor het gebruik ervan.

De verwachting ten aanzien van het zelfvertrouwen bij de politie ten gevolge van het stroomstootwapen zijn meer hooggespannen dan de vergelijkbare opvatting toentertijd ten gevolge van pepperspray. Een meerderheid verwacht dat het stroomstootwapen zal leiden tot meer zelfvertrouwen, terwijl in 2000 slechts een kwart van de respondenten vond dat pepperspray goed is voor het zelfvertrouwen.

Al met al ontstaat hiermee het beeld dat agenten 17 jaar geleden sterker positieve verwachtingen had van pepperspray dan nu van het stroomstootwapen, met als enige uitzondering het zelfvertrouwen, waarbij van het stroomstootwapen meer verwacht wordt dan toentertijd van pepperspray.

#### **4.2 Meldingsformulieren**

Tot 21 augustus 2017 heeft het evaluatieteam over de eerste zes maanden van de pilot 167 meldingsformulieren ontvangen die handelen over 158 verschillende situaties<sup>14</sup>. Tabel 4.2.1 geeft weer hoe dit verdeeld is over de pilotteams.

*Tabel 4.2.1: Meldingsformulieren naar pilotteam (februari t/m augustus 2017)*

Pilotteam	Aantal inzetten	Aantal verschillende situaties
Basisteam Amersfoort	32	26
Basisteam Zwolle	31	29
Team surveillancehonden Rotterdam	104	103
Ondersteuningsgroep Noord-Nederland	0	0
<b>Totaal</b>	<b>167</b>	<b>158</b>

Totaal zijn in de vier pilotteams 320 agenten gecertificeerd om het stroomstootwapen te bedienen. In tabel 4.2.2 is weergegeven hoe dit verdeeld is naar pilotteam en hoe vaak zij het stroomstootwapen hebben gebruikt. Hieruit blijkt dat in de eerste zes maanden van de pilot 77 agenten (24%) het stroomstootwapen een of meer keren hebben ingezet.

<sup>14</sup> Bij zeven situaties werd door twee agenten het stroomstootwapen ingezet en bij een situatie door drie agenten. Deze agenten meldden individueel hun inzet via een meldingsformulier. Dit vond vijf keer plaats in pilotteam Amersfoort, twee keer in pilotteam Zwolle en een keer in pilotteam Rotterdam.

Tabel 4.2.2: Aantal Taser X2-gecertificeerde agenten naar pilotteam

Pilotteam	Aantal gecertificeerde agenten	Frequentie gebruik
Basisteam Amersfoort	120	0 keer: 96 agenten 1 keer: 17 agenten 2-3 keer: 7 agenten
Basisteam Zwolle	120	0 keer: 99 agenten 1 keer: 13 agenten 2-4 keer: 8 agenten
Team surveillancedoggen Rotterdam	35	0 keer: 3 agenten 1 keer: 8 agenten 2-5 keer: 20 agenten 6-11 keer: 4 agenten
Ondersteuningsgroep Noord-Nederland	45	0 keer: 45 agenten
<b>Totaal</b>	<b>320</b>	<b>167</b>

### Soort gebruik

We onderscheiden zoals eerder vermeld zeven afzonderlijke soorten gebruik van het stroomstootwapen: verbaal aankondigen, trekken, richten, ‘knetteren’, afvuren, toedienen van extra stroomstoten na het afvuren en het toedienen van een stroomstoot met de ‘stun mode’. Op het meldingsformulier dient men bij elke gebruiksmogelijkheid aan te geven of deze wel of niet gebruikt is. Al met al zijn zodoende diverse combinaties van gebruik mogelijk. Tabel 4.2.3 geeft weer hoe vaak elk afzonderlijke mogelijkheid van het stroomstootwapen is gebruikt, uitgesplitst naar pilotteam.

Tabel 4.2.3: Afzonderlijke mogelijkheden gebruik stroomstootwapen naar pilotteam

	PILOTTEAM			Totaal
	BT Amersfoort	BT Zwolle	TSH Rotterdam	
Gebruik: verbaal aangekondigd	25	26	78	129
Gebruik: uit holster getrokken	31	27	90	148
Gebruik: gericht op verdachte	25	26	81	132
Gebruik: arcingfunctie gebruikt (‘knetteren’)	10	5	16	31
Gebruik: stroomstootwapen afgevuurd	3	7	22	32
Gebruik: toedienen stroomstoten na afvuren	1	4	12	17
Gebruik: toedienen stroomstoot met de ‘stun mode’	1	2	19	22
Totaal meldingsformulieren	32	31	104	167

Uit deze tabel maken we bijvoorbeeld op dat het stroomstootwapen 32 keer is afgevuurd. Of daaraan voorafgaand in alle gevallen ook gedreigd is of hoe vaak daarbij ook nog stroomstoten zijn toegediend met de stun mode is hieruit echter niet op te maken. Om zicht te krijgen op deze combinaties van gebruiksmogelijkheden hebben we tabel 4.2.4 opgesteld. Ten behoeve van het overzicht onderscheiden we hierbij drie soorten (gecombineerd) gebruik van het stroomstootwapen: dreigen (verbaal aankondigen, trekken, richten en/of ‘knetteren’), afvuren (al dan niet met het toedienen van extra stroomstoten) en het toedienen van een stroomstoot met de ‘stun mode’.

Tabel 4.2.4: Gecombineerde mogelijkheden gebruik stroomstootwapen naar pilotteam

	PILOTTEAM			Totaal
	BT Amersfoort	BT Zwolle	TSH Rotterdam	
Alleen dreigen	28	22	68	118 (70,7%)
Dreigen + afvuren	3	7	15	25 (15,0%)
Dreigen + stun mode	1	1	12	14 (8,4%)
Dreigen + afvuren + stun mode	0	0	4	4 (2,4%)
Alleen afvuren	0	0	2	2 (1,2%)
Alleen stun mode	0	1	2	3 (1,8%)
Afvuren + stun mode	0	0	1	1 (0,6%)
Totaal	32	31	104	167 (100%)

In 71% van de gevallen is het stroomstootwapen dus *alleen* dreigend gebruikt. In ruim een kwart van de gevallen werd de dreiging met het stroomstootwapen vervolgd met de daadwerkelijke inzet. In zes gevallen, 3,6%, is het stroomstootwapen direct daadwerkelijk ingezet, dus zonder dreiging vooraf<sup>15</sup>.

Hieronder gaan we nader in op het daadwerkelijke gebruik van het stroomstootwapen.

#### *Afvuren*

Hiervoor zagen we al dat het stroomstootwapen 32 keer is afgevuurd, waarbij drie keer zonder dreiging vooraf<sup>16</sup>. Na het afvuren van de darts is het mogelijk extra stroomstoten toe te dienen. Dit is 17 keer gebeurd. Gemiddeld werden hierbij 2,4 extra stroomstoten toegediend. In de meeste gevallen beperkte dit zich tot één extra stroomstoot. In drie gevallen werden vijf, zes en zeven extra stroomstoten toegediend na het afvuren van het stroomstootwapen<sup>17</sup>. Verder is in 22 gevallen stroom toegediend via de ‘stun mode’ om verzet te breken. Achttien keer ging daar het dreigen met het stroomstootwapen aan vooraf. Vijf keer werd naast het toedienen van een stroomstoot met de stun mode het stroomstootwapen ook afgevuurd<sup>18</sup>. In drie gevallen was het direct toedienen van een stroomstoot met de stun mode het enige gebruik van het stroomstootwapen, zoals we ook hiervoor al zagen.

<sup>15</sup> Drie keer werd het stroomstootwapen zonder voorafgaande dreiging afgevuurd. Een keer betrof dit een hond die twee personen gebeten had, de andere twee keren betrof het een persoon die dreigde zichzelf van het leven te beroven (een keer met mes op keel en een keer in het raamkozijn op tweehoog). Een keer werd hierbij ook nog een stroomstoot toegediend met de stun mode. Drie keer werd alleen de stun mode gebruikt zonder eerst te dreigen; twee keer bij het assisteren van collega's bij een aanhouding met verzet en een keer bij het onder controle krijgen van een agressieve arrestant.

<sup>16</sup> Naast deze 32 gevallen werd een keer het stroomstootwapen per ongeluk afgevuurd. In deze casus bedacht de bedienaar tijdens het richten dat afvuren geen effect zou hebben. Tijdens het opbergen ging het stroomstootwapen echter ongewild twee keer af.

<sup>17</sup> Een keer betrof dit een persoon die dreigde zichzelf van het leven te beroven door uit het raam te springen (dezelfde waar zonder dreiging vooraf het stroomstootwapen op werd afgevuurd) en kreeg na het afvuren van de taser vijf extra stroomstoten toegediend. Een keer betrof het een vechtsporter die de stroom ‘verbeet’, een pan gooide en dreigend met een koekenpan op de agent afkwam. Uiteindelijk werd hij na twee keer afvuren en zes keer extra stroom toedienen met behulp van collega's onder controle gebracht. En een keer betrof het een totaal doorgedraaid ingesloten persoon die niet onder controle te krijgen was en trachtte zichzelf zwaar te beschadigen.

<sup>18</sup> In drie gevallen werd het toedienen van een stroomstoot met de stun mode gebruikt om een verdachte na het afvuren van het stroomstootwapen onder controle te krijgen. In twee gevallen ging het toedienen van een stroomstoot met de stun mode vooraf aan het afvuren van het stroomstootwapen. Omdat dit niet de gewenste controle bracht werd alsnog het stroomstootwapen afgevuurd.

Bij het afvuren van het stroomstootwapen worden twee pijltjes naar de verdachte geschoten die met een lijn verbonden zijn aan het stroomstootwapen waarmee een stroomstoot wordt gegeven. Met het afvuren kan de bediener dus op afstand een stroomstoot toedienen. Deze eerste stroomstoot houdt standaard vijf seconden aan. Zo nodig kan vaker een stroomstoot worden toegediend.

Het stroomstootwapen in deze pilot is een tweeschots stroomstootwapen. Het is dus mogelijk een tweede keer pijltjes af te vuren, bijvoorbeeld omdat de eerste keer een of beide pijltjes doel misten. In negen gevallen werd het stroomstootwapen een tweede keer afgevuurd<sup>19</sup>. Acht keer omdat de uitschakeling door het stroomstootwapen mislukte<sup>20</sup>. In de meeste gevallen mislukte dit omdat een of beide pijltjes doel miste. In de gevallen waarbij wel het lichaam geraakt werd mislukte de uitschakeling omdat de spreiding te kort was, er geen contact gemaakt werd met het lichaam (door kleding) of doordat de verdachte een pijltje uit zijn lichaam trok.

In onderstaand schema worden alle inzetten waarbij het stroomstootwapen is afgevuurd nader uiteengezet voor wat betreft het wel of niet toedienen van extra stroom na het eerste schot, het wel of niet afvuren van een tweede schot, het wel of niet toedienen van extra stroom na het tweede schot en het al dan niet daarbij gebruiken van de stun mode.

1 <sup>e</sup> keer afvuren?	Extra stroomstoot?	2 <sup>e</sup> keer afvuren?	Extra stroomstoot?	Gebruik stun mode?
Ja: 32	Ja: 13	Ja: 2	Ja: 2	
		Nee: 11		Ja: 4
	Nee: 19	Ja: 7	2 ja	
			5 nee	Ja: 1
		Nee: 12		

Alle keren dat het stroomstootwapen werd afgevuurd heeft deze technisch naar behoren gefunctioneerd. Vier keer was de uitwerking volgens de bediener niet naar verwachting. Bijvoorbeeld omdat een van de pijltjes niet door de jas heen ging. Een keer betrof het een vergissing van de bediener en was het de bedoeling om een stroomstoot toe te dienen via de stun mode in plaats van af te vuren.

De afstand tussen de schutter en de verdachte op het moment van afvuren is gemiddeld drie meter. In 19 gevallen bewoog de verdachte tijdens het afvuren; in negen gevallen stond de

<sup>19</sup> In een geval werd het stroomstootwapen tijdens het opbergen per ongeluk twee keer afgevuurd. Een tiende geval dus waarbij het stroomstootwapen een tweede keer werd afgevuurd, die we echter niet meetellen als een inzet waarbij het stroomstootwapen werd afgevuurd.

<sup>20</sup> De negende keer betreft de inzet tegen een hond die twee personen gebeten had.

verdachte stil. In 23 gevallen ging de verdachte neer door de stroomstoot. Zes keer probeerde een verdachte tijdelijke uitschakeling door het stroomstootwapen te voorkomen. Door pijltjes uit het lichaam te trekken, door weg te rennen of door een deken voor zich te houden. Twee keer werd een collega geraakt door een pijltje.

Als de verdachte bij het eerste schot werd geraakt, was dit meestal aan de voorkant. Het eerste pijltje raakte hierbij 17 keer de borst en een keer de hals. Het tweede pijltje raakte het lichaam lager: tien keer onder de gordel waarvan drie keer in de kruisstreek. Tien keer werd de verdachte bij het eerste schot aan de achterkant van het lichaam geraakt. Het eerste pijltje raakte hierbij alle keren de rug. Het tweede pijltje raakte de verdachte hierbij vier keer onder de gordel, duidelijk minder dan bij de voorkant het geval is. De overige schoten waren mis. In een geval kon de bedienaar niet aangeven waar hij de verdachte had geraakt.

In de negen gevallen waarbij het stroomstootwapen een tweede keer werd afgevuurd was de uitwerking twee keer niet naar verwachting. Wederom, omdat deze twee bedienaren dit ook opmerkten bij het eerste schot. In beide gevallen worden dezelfde redenen aangevoerd; te weinig spreiding van de pijltjes en het opnieuw niet kunnen penetreren van een jas. Ook bij het tweede schot is de afstand tussen de schutter en de verdachte op het moment van afvuren gemiddeld drie meter. In zeven gevallen bewoog de verdachte tijdens het afvuren en in zes gevallen ging de verdachte neer door de stroomstoot. Drie keer probeerde een verdachte tijdelijke uitschakeling door het stroomstootwapen te voorkomen. Door pijltjes uit het lichaam te trekken, door wild om zich heen te slaan of door zich te draaien. Bij het tweede schot werden geen andere personen dan de verdachte geraakt. Bij het tweede schot werd de verdachte geen een keer gemist. Vijf keer werd de verdachte aan de voorkant geraakt, waarbij de tweede pijl wederom lager het lichaam raakte. Twee keer werd de verdachte aan de achterkant van het lichaam geraakt en een keer kon de bedienaar niet aangeven waar hij de verdachte had geraakt<sup>21</sup>.

#### *Stun mode*

Bij het gebruik van de stun mode wordt het stroomstootwapen direct in contact met de verdachte gebracht, waarna een stroomstoot kan worden toegediend. De duur van zo'n stroomstoot en het aantal stroomstoten via de stun mode is niet technisch beperkt. Eerder zagen we dat het stroomstootwapen in de eerste zes maanden van de pilot 22 keer de stun mode gebruikt is (waarvan 5 keer nadat eerst de pijltjes zijn afgevuurd) waarbij in totaal 57 stroomstoten zijn toegediend. Twee keer werd daarbij door de bedienaar aangegeven dat het stroomstootwapen niet naar behoren functioneerde (d.w.z. anders dan verwacht). Een keer moest de bedienaar het stroomstootwapen enkelhandig bedienen waardoor hij in de veronderstelling was langer een stroomstoot toe te dienen dan werkelijk het geval was. Een tweede keer vuurde het stroomstootwapen af in plaats van een stroomstoot toe te dienen via de stun mode.

In alle gevallen werd een stroomstoot via de stun mode van het stroomstootwapen gebruikt om verzet te breken in situaties waarbij agenten bezig waren de verdachte te fixeren, maar waarbij zij niet of moeizaam controle over de verdachte verkregen. Het moment waarop de stun mode wordt ingezet, tijdens dit proces waarbij de verdachte gefixeerd wordt, varieert. In enkele gevallen was dit direct bij aanvang, omdat het stroomstootwapen niet afgevuurd kon

---

<sup>21</sup> De negende inzet waarbij de taser een tweede keer werd afgevuurd betreft een hond, waarbij niet is aangegeven waar op het lichaam dit dier geraakt is.

worden of waarbij de verdachte zich gesterkt voelde door aanmoedigen van omstanders. In enkele andere gevallen tijdens het transport, waarbij de verdachte al geboeid was. In de meeste gevallen werd het toedienen van een of enkele stroomstoten via de stun mode ingezet ter ondersteuning tijdens het boeien. In de meeste gevallen was de houding van de verdachte tijdens het gebruik van de stun mode dan ook liggend, soms zittend, geknield of stilstaand. Slechts in drie gevallen was de verdachte (nog) bewegend.

Gemiddeld werden 2,6 stroomstoten toegediend bij het gebruik van de stun mode. In tien gevallen werd één stroomstoot gegeven. In drie gevallen werden vijf, zes en zeven extra stroomstoten toegediend na het afvuren van het stroomstootwapen. Dat zegt iets over de beperkte werkzaamheid van dit type gebruik. Als reden voor het herhaald gebruik van de stun mode werd dan ook aangegeven dat de pijnprikkel niet de gewenste uitwerking had en dat de verdachte zich bleef verzetten (In een geval was de verdachte psychotisch en bleef deze zich verzetten).

Ruim twee op de drie stroomstoten die via de stun mode werden toegediend, werden achter op het lichaam geplaatst. Voornamelijk op de rug (26 keer) of de bilstreek (8 keer). Twee keer werd de stroomstoot geplaatst op de rechterkuit en drie keer in de nek. De overige keren werd de stroomstoot op de voorkant van het lichaam geplaatst. Vijf keer het rechterscheenbeen, vier keer de rechterbovenarm, twee keer de borst, twee keer het bovenbeen en een keer de hals.

#### *Effectiviteit*

Zoals uit de meldingsformulieren blijkt, bleef in 71% van de gemelde gevallen de inzet beperkt tot dreigen met het stroomstootwapen en kon de verdachte worden aangehouden (ter vergelijking, bij de introductie van pepperspray staakte 49% van de verdachten hun verzet na dreiging met pepperspray).<sup>22</sup> In Engeland en Wales ligt dit percentage hoger, op 83%.<sup>23</sup>

In alle gevallen waarbij het stroomstootwapen is ingezet tegen verdachten kon de verdachte tegen wie deze inzet was gericht worden aangehouden. Indien het stroomstootwapen werd gebruikt in het kader van hulpverlening werd de situatie in alle gevallen onder controle gebracht. Op de vraag wat men zou hebben gedaan indien men niet over het stroomstootwapen had beschikt, geven vrijwel alle agenten aan in dat geval met meer fysiek geweld en met gebruikmaking van andere wapens (wapenstok, pepperspray<sup>24</sup>, vuurwapen en/of diensthond) tot aanhouding te zijn overgegaan. Ook de schildprocedure wordt hierbij geregeld als alternatief genoemd. Vaak wordt daarbij vermeld dat dit gepaard zou zijn gegaan met meer (kans op) letsel bij zowel de verdachte als de politieambtenaar. In zes gevallen werd vermeld dat zonder het stroomstootwapen aanhouding van de verdachte vermoedelijk niet gelukt zou zijn.

De meeste bedienaars van het stroomstootwapen zijn dan ook positief over de werking van het stroomstootwapen, zoals blijkt uit figuur 4.2.1 hieronder. We hebben hierbij de inzetten gesplitst in alleen dreigen met het stroomstootwapen en het (ook) daadwerkelijk inzetten van het stroomstootwapen.

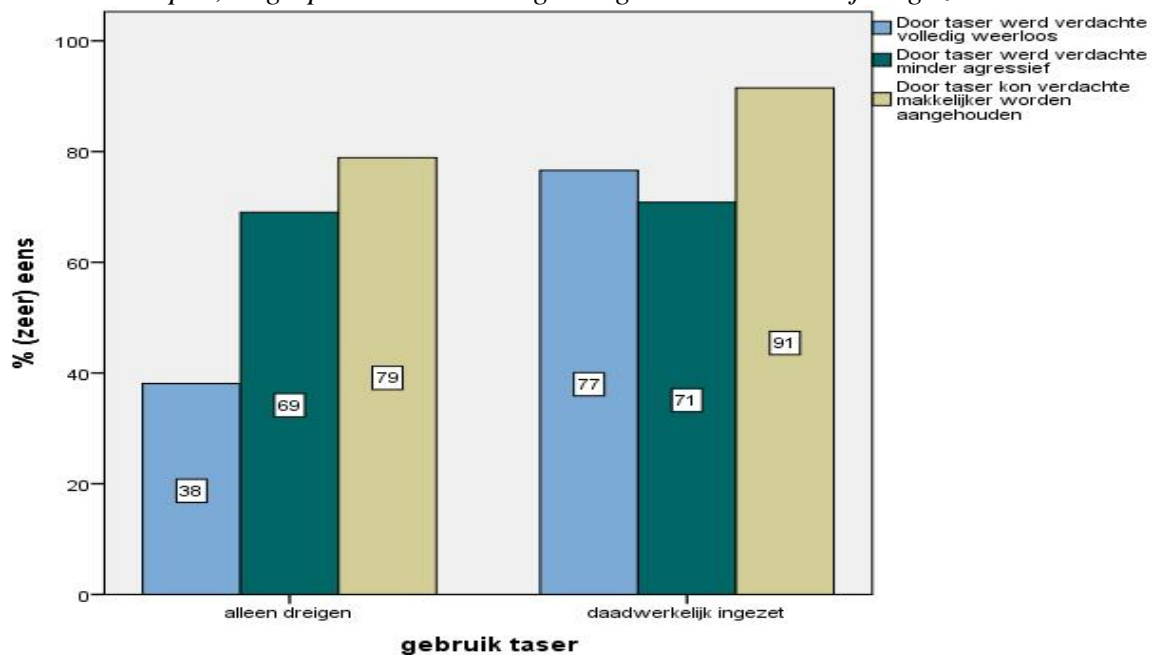
---

<sup>22</sup> Adang & Mensink, 2001, p 54

<sup>23</sup> <https://www.gov.uk/government/publications/police-use-of-taser-x26-conducted-energy-devices-statistics-england-and-wales-1-january-to-31-december-2016/police-use-of-taser-x26-conducted-energy-devices-statistics-england-and-wales-1-january-to-31-december-2016>

<sup>24</sup> In een aantal gevallen werd expliciet aangegeven dat pepperspray juist geen optie was.

Figuur 4.2.1: Percentage (zeer) eens op drie stellingen over de werking van het stroomstootwapen, uitgesplitst voor alleen gedreigd en daadwerkelijk ingezet



In 38% van de gevallen dat alleen met het stroomstootwapen gedreigd werd vond de bedienaar desondanks dat de verdachte volledig weerloos werd. In de andere gevallen vond telkens een meerderheid van de bedienaren dat de verdachte door het gebruik van het stroomstootwapen volledig weerloos werd, minder agressief en/of dat de verdachte makkelijker kon worden aangehouden. Dit geldt sterker in de gevallen waarin men het stroomstootwapen daadwerkelijk heeft ingezet, dan in de gevallen waarbij enkel gedreigd is met het stroomstootwapen.

Ondanks deze positieve beoordeling over de werking van het stroomstootwapen voor een meerderheid van de bedienaren, zijn er ook negatieve oordelen over de werking van het stroomstootwapen. Zo vindt 19% van de bedienaren die alleen met het stroomstootwapen gedreigd hebben dat de verdachte niet volledig weerloos werd. Van de bedienaren die het stroomstootwapen daadwerkelijk hebben ingezet is 15% van mening dat de verdachte niet volledig weerloos werd. Verder vindt 8% van de bedienaren die alleen met het stroomstootwapen gedreigd hebben dat de verdachte niet minder agressief werd. Van de bedienaren die het stroomstootwapen daadwerkelijk hebben ingezet is 15% van mening dat de verdachte niet minder agressief werd. Tenslotte vond 6% van de bedienaren die alleen met het stroomstootwapen gedreigd hebben dat de verdachte niet makkelijker kon worden aangehouden. Van de bedienaren die het stroomstootwapen daadwerkelijk hebben ingezet is 2% deze mening toegedaan.

De door de agenten (die daadwerkelijk het stroomstootwapen gebruikt hebben) ingeschatte effectiviteitspercentages liggen daarmee iets hoger dan indertijd bij de pepperspraypilot: toen oordeel 75% dat verdachte (vrijwel) volledig weerloos werd na daadwerkelijke inzet, in 67% van de gevallen werd de verdachte minder agressief en in 84% van de gevallen kon de verdachte makkelijker worden aangehouden.<sup>25</sup>

<sup>25</sup> Adang & Mensink, 2001, p 52-54, het ging daarbij om 149 inzetten



### *Verdachten*

De verdachten tegen wie het stroomstootwapen is ingezet zijn bijna allemaal man (94%). De jongste verdachte was 15 jaar, de oudste 60. De gemiddelde en mediane leeftijd is 34 jaar. De meeste verdachten zijn tussen de 1,60 en 1,80 meter lang en hebben een gemiddelde lichaamsbouw. Tijdens de inzet met het stroomstootwapen waren 115 verdachten (69%) volgens de bedienaar onder invloed van alcohol of drugs, psychisch labiel en/of niet aanspreekbaar. In de meeste gevallen was dit de bedienaar bekend voordat het stroomstootwapen gebruikt werd. Van 42 verdachten was de bedienaar ook overige medische informatie bekend. In vrijwel al deze gevallen betrof dit psychiatrische aandoeningen. Veelal verkeerden zij ten tijde van de inzet in een psychose. Een aantal van deze verdachten zat in een inrichting, was drugsverslaafd en/of suïcidaal. Bijna een op de vijf verdachten was tijdens de inzet zichtbaar gewapend. Veelal waren dit messen, soms glasscherven of andere zaken die min of meer toevallig als wapen konden worden gebruikt, zoals een bierfles of een bezemsteel. Een keer betrof het een draaiende kettingzaag. In drie gevallen was er sprake van een vuurwapen<sup>26</sup>.

Splitsen we dit verdachtenprofiel uit naar soort inzet van het stroomstootwapen, dan blijkt dit onderling weinig te verschillen<sup>27</sup>. Verdachten die onder invloed van alcohol of drugs, psychisch labiel en/of niet aanspreekbaar zijn worden verhoudingsgewijs nauwelijks vaker getaserd dan verdachten die dat niet zijn en wel aanspreekbaar. Verwacht werd echter dat dit verschil groter zou zijn, aangezien de afschrikkende werking van het stroomstootwapen voor dergelijke verdachten minder zou kunnen zijn.

### *Omstandigheden*

Het stroomstootwapen werd op 11 februari 2017 (week 6) de eerste maal ingezet. In de 24 weken daarna is het stroomstootwapen elke week ingezet. Na een stijgend gebruik in de maanden februari en maart, corresponderend met het toenemend aantal gecertificeerde agenten, lijkt het gebruik vanaf april zich te stabiliseren op zo'n 30 inzetten per maand.

Verdeeld naar dag(deel) van de week, blijkt ruim 40% van de inzetten tussen vrijdagmiddag en zondagochtend plaats te vinden. Dit doet vermoeden dat verhoudingsgewijs veel incidenten horeca-gerelateerd zijn, alhoewel op deze dagdelen de inzetten buiten en binnen gelijke tred houden. Over alle dagen bezien vindt 70% van de inzetten plaats tussen 18.00 en 06.00 uur.

De meeste inzetten met het stroomstootwapen (55%) hebben buiten plaats gevonden. De zicht- en weersomstandigheden vormden daarbij nauwelijks een beletsel. Slechts een keer was er sprake van verminderd zicht en harde wind, terwijl er vier keer sprake was van neerslag. In alle andere gevallen was er helder zicht met weinig of geen wind. Een op de vijf keer dat het

---

<sup>26</sup> Een keer betrof het een man lopend op straat met een vuurwapen. Tijdens de uitvoering van de 'benaderingstechniek gevaarlijke verdachte' (BTGV) gooit de man het vuurwapen weg, maar reageert niet op verdere commando's. Hierop werd de taser ingezet. De andere twee keren bleek het te gaan om een alarmpistool en een verdachte op de vlucht die zijn (nep) vuurwapen al had weggegooid.

<sup>27</sup> Tijdens de 118 inzetten waarbij alleen bedreigd werd met het stroomstootwapen, was de verdachte 81 keer (68,6%) onder invloed van alcohol of drugs, psychisch labiel en/of niet aanspreekbaar. Tijdens de 49 inzetten waarbij het stroomstootwapen daadwerkelijk gebruikt werd, was de verdachte 34 keer (69,4%) onder invloed van alcohol of drugs, psychisch labiel en/of niet aanspreekbaar.

stroomstootwapen buiten werd ingezet was er sprake van omstanders; meestal 1 of 2. Een keer waren er 60 omstanders<sup>28</sup>.

#### *Bijzondere omstandigheden*

In 27 gevallen, 16%, werd het stroomstootwapen ingezet tegen iemand die op dat moment al (min of meer) onder toezicht stond van een instantie. Zoals van de politie, bijvoorbeeld in het geval een geboeide arrestant tijdens het transport of tijdens het opsluiten in de cel verzet pleegde. Of nadien, waarin de betrokkene als arrestant in de cel ‘door het lint ging’. Of de betrokkene was een patiënt van een zorginstelling en was daar, al dan niet in een psychose, agressief en gewelddadig. In een geval betrof het een gestoorde asielzoeker in een asielzoekerscentrum.

Overeenkomstig tabel 4.2.2 schetsen we in onderstaande tabel de afzonderlijke mogelijkheden waarin het stroomstootwapen tegen deze betrokkenen is ingezet.

*Tabel 4.2.5: Gecombineerde mogelijkheden gebruik stroomstootwapen naar bijzondere omstandigheid*

	BIJZONDERE OMSTANDIGHEID			Totaal
	Politie	Zorginstelling	Overig	
Alleen dreigen	6	11	1	18
Dreigen + afvuren	1	2	0	3
Dreigen + stun mode	3	1	0	4
Dreigen + afvuren + stun mode	1	0	0	1
Alleen afvuren	0	0	0	0
Alleen stun mode	0	1	0	1
Afvuren + stun mode	0	0	0	0
Totaal	11	15	1	27

In deze bijzondere omstandigheden is het stroomstootwapen in eenderde van de gevallen ook daadwerkelijk ingezet; verhoudingsgewijs iets vaker dan in alle gevallen. Bijlage 6 geeft een kort overzicht van de informatie op de meldingsformulieren m.b.t. deze bijzondere omstandigheden.

#### *Nazorg*

In de 32 gevallen dat het stroomstootwapen op een verdachte werd afgevuurd, was het 21 keer de bedienaar zelf die de pijltjes uit het lichaam van de verdachte verwijderde. Zeven keer was dit een andere politiefunctionaris. Een keer vond dit plaats onder toezicht van een aanwezige arts en een keer werden de pijltjes verwijderd door een arts in het ziekenhuis<sup>29</sup>. In vrijwel alle gevallen (27 keer) werden de pijltjes onmiddellijk of binnen tien minuten verwijderd. In de vier gevallen waarin dit langer duurde, was dit toe te schrijven aan de verdachte<sup>30</sup>. Omdat deze zich bleef verzetten of vluchtte, of omdat eerst medicijnen toegediend moesten worden.

<sup>28</sup> Dit betrof een incident waarbij een man met een voertuig was ingereden op een terras van een vol restaurant, waarna hij met een groot slagmes was uitgestapt en wild zwaaiend en schreeuwend rondliep op het terras.

<sup>29</sup> Deze inzet was gericht tegen een verdachte van huiselijk geweld die zich met een arm in de boeien begon te verzetten. Hierop werd het stroomstootwapen ingezet op de schouder van de ‘losse’ arm om via de stun mode een extra stroomstoot toe te dienen. Per ongeluk werd hierbij echter het stroomstootwapen afgevuurd, waarna een pijl in de hals van de verdachte kwam en de andere een collega schampte.

<sup>30</sup> In het geval waarbij een hond getaserd werd is geen verdere melding gedaan over de nazorg.

Vrijwel alle verdachten op wie het stroomstootwapen is afgevuurd en/of die een stroomstoot via de stun mode kregen toegediend zijn onderzocht door een arts of verpleegkundige. Dit gebeurde telkens kort na de inzet. In vijf gevallen is dit niet gebeurd. Drie keer omdat alleen de stun mode was gebruikt, een keer omdat de verdachte zich niet medisch wilde laten checken en een keer omdat de toestand van de verdachte een medische controle niet toeliet.

Het door de verdachte opgelopen letsel ten gevolge van het treffen door de pijltjes bleef in vrijwel alle gevallen volgens het meldingsformulier beperkt tot (een of twee) kleine penetratiewondjes. Alleen in de casus waarbij per ongeluk het stroomstootwapen werd afgevuurd in plaats van een stroomstoot via de stun mode, moest de wond in de hals na verwijdering van het pijltje in het ziekenhuis gehecht worden. De volgende letsels ten gevolge van een eventuele val werden gerapporteerd (ieder een keer): een bebloede neus en knokkels, een zwaar gekneusde elleboog (in mediaberichten was sprake van een gebroken elleboog), een keer schaafwondjes in het gezicht en een bult op het voorhoofd.

Overigens hebben bij enkele inzetten verdachten letsel opgelopen, anders dan ten gevolge van het stroomstootwapen. Slechts een keer was dit door toedoen van de politie, namelijk armletsel door het bijten van de diensthond. In de andere gevallen had een verdachte zelf toegebrachte messteken in borst en hals opgelopen, had een verdachte zichzelf messteken toegebracht en had een verdachte zichzelf verwond door middel van glas.

#### **4.3 HOVJ-formulieren**

Met behulp van zogenoemde HOVJ-formulieren verzoeken we hulpofficieren enkele vragen te stellen aan verdachten die zijn aangehouden nadat het stroomstootwapen op enigerlei wijze tegen hen gebruikt is. Daarbij worden ook twee vragen gesteld die door de HOVJ-er zelf beantwoord dient te worden. Het betreffende HOVJ-formulier is opgenomen in Bijlage 3.

We ontvingen alleen van de basisteams Amersfoort (5) en Zwolle (11) ingevulde HOVJ-formulieren. Ook werden niet alle formulieren volledig ingevuld, bijvoorbeeld omdat de verdachte verward was (een zogenoemde 'kwetsbare verdachte'). Van twee HOVJ-formulieren had het evaluatieteam (nog) geen meldingsformulier ontvangen.

Verhoudingsgewijs werden inzetten waarbij het stroomstootwapen daadwerkelijk is afgevuurd/ de stun mode is gebruikt vaker door een HOVJ-er ingevuld, dan bij inzetten waarbij alleen met het stroomstootwapen bedreigd is.

Gevraagd naar de wijze waarop het stroomstootwapen tegen hen is ingezet valt op dat enkele verdachten dat niet (goed) konden aangeven. Ze verklaarden "*er niks van meegekregen*" te hebben, het 'knetteren' niet gehoord te hebben of geen idee te hebben: "*Op een gegeven moment hoorde ik een geluid -tak- en toen ben ik gelijk naar voren gevallen*". Mogelijk is dit mede te wijten aan het gebruik van medicijnen, alcohol en/of drugs in de uren voorafgaand aan de aanhouding, waarvan in bijna de helft van de gevallen sprake was.

De helft van de verdachten had de waarschuwing dat het stroomstootwapen gebruikt zou worden begrepen. In de andere gevallen werd de waarschuwing niet gehoord ("*Ik heb niets gehoord, iedereen om mij heen was aan het schreeuwen*") of was niet duidelijk dat het een waarschuwing betrof ("*Er is wel iets tegen mij geschreeuwd, maar ik heb niets gezien*"). Zes verdachten geven in dat verband ook aan niet te begrijpen waarom het stroomstootwapen

tegen hen is gebruikt (*“Nee, want ik werd eerst geslagen door de agent en daarom heb ik hem geschopt”*). Desondanks gaven de meeste verdachten aan een volgende keer beter mee te werken, zeker in die gevallen waarbij het stroomstootwapen daadwerkelijk werd ingezet (*“Ik kijk wel uit, je wordt er mooi tam van”*). Overigens gaven slechts drie verdachten aan vooraf bekend te zijn met de uitwerking van het stroomstootwapen (*“Ik weet dat een taser een stroomstoot geeft”*), onder meer *“van TV en filmpjes uit Amerika”*. In alle gevallen was verdere medische behandeling van de verdachte niet nodig. Wel werden verdachten tegen wie het stroomstootwapen daadwerkelijk was ingezet gezien door medisch personeel.

Verder vraagt het formulier de HOVJ-er aan te geven in hoeverre de verdachte spontaan uitspraken heeft gedaan of een oordeel heeft gegeven over het feit dat tegen hem/haar een stroomstootwapen is gebruikt. Uit de gevallen waar hier sprake van was blijkt merendeels ontzag voor het stroomstootwapen (*“De verdachte geeft aan dat hij bang was om getaserd te worden”*, *“Hij zei dat hij het heel heftig vond dat er een geel pistool op hem gericht werd”* en *“Uitspraak van de verdachte was dat hij niet wilde dat hij ging ‘rillen’ door de taser, zoals hij op filmpjes had gezien uit Amerika”*).

#### **4.4 Mediascan**

Vanuit de politie is op diverse momenten actief gecommuniceerd over de pilot. In februari 2017 werd de pilot met het stroomstootwapen door de politie aangekondigd. Dit leidde tot een aantal informerende berichten over de proef, over het stroomstootwapen en hoe het stroomstootwapen werkt. Na de opstart van de pilot nemen de berichten omtrent het stroomstootwapen in aantal af. In april verschijnt er een informerend bericht over de naamsverandering van de firma Taser naar Axon. In juni zijn er meerdere artikelen verschenen naar aanleiding van een door de politie georganiseerde media event bij de hondenbrigade in Rotterdam. Dit event was onder meer bedoeld om de media op de hoogte te brengen van het aantal keer dat het stroomstootwapen tot dan toe was ingezet in de drie pilot gebieden. Tevens is er toen een demonstratie met het stroomstootwapen gegeven aan de hand van twee korte scenario's. De berichten die naar aanleiding van deze bijeenkomst zijn verschenen zijn informerend van aard en neutraal geformuleerd. In juli 2017 is er een informerend bericht verschenen naar aanleiding van de vierde pilot die toen in Noord-Nederland van start ging.

De aankondiging van de pilot heeft in de eerste maand geleid tot een aantal artikelen waarin het accent lag op uitgesproken meningen over de proef met het stroomstootwapen. Positieve geluiden over het stroomstootwapen komen van politiemedewerkers, wetenschappers, een cardioloog en een wethouder die wil onderzoeken of handhavers in haar gemeente ook met een stroomstootwapen moet worden uitgerust. In een van de artikelen is een getaserde verdachte zelf aan het woord over het stroomstootwapen: „Als ik jullie was zou ik die **taser** aanschaffen, dat ding werkt perfect! De volgende keer zal ik wel luisteren als jullie met zo'n ding dreigen", zegt hij volgens de agent.

In een aantal artikelen wordt de nadruk gelegd op eventuele negatieve aspecten van de invoering van stroomstootwapen. Deze kritische geluiden komen met name van Amnesty International Nederland en het Comité voor de Preventie van Marteling. Volgens hen zal de invoering van stroomstootwapens met name leiden tot juist meer politiegeweld en incidenten met dodelijke afloop zoals eerder in het buitenland al het geval was.

Tot begin september zijn de relevante berichten over het stroomstootwapen in de geselecteerde kranten beperkt in aantal, met in de eerste twee maanden van de pilot enkele tientallen berichten, dat met verloop van tijd is afgenomen tot nauwelijks/geen berichtgeving, met uitsluiting van enkele berichten over incidenten. In Nederland vond de discussie dan ook voornamelijk plaats voor aanvang van de pilot in januari en februari 2017, waarna de discussie vrij snel verstomde. In vergelijking met Nederlandstalige en Engelstalige grote kranten in het buitenland, is in het buitenland de discussie over het stroomstootwapen meer in de belangstelling dan in Nederland. De discussie gaat in België voornamelijk over het gebruik van de stroomstootwapens, terwijl dit wettelijk, naar men vindt, nog niet goed geregeld is. In andere (Angelsaksische) landen gaat de discussie voornamelijk over het wel/niet uitrusten van de politie met een stroomstootwapen en de roep om meer bewapende politie op straat.

De overige berichten in de media betreffen aanhoudingen door de politie met behulp van het stroomstootwapen (incidenten). In totaal is er voor 14 van de 167 incidenten/aanhoudingen in de pilot aandacht geweest in de media. Begrijpelijkerwijs werd in de media met name over incidenten bericht waarbij het stroomstootwapen (ook) daadwerkelijk is ingezet. Dit blijkt vooral te gelden voor incidenten waarbij het stroomstootwapen werd afgeschoten en waarbij daarna extra stroomstoten werden toegediend. Hierbij moet wel bedacht worden dat het gaat om de berichtgeving van slechts veertien incidenten. Van deze veertien incidenten heeft het evaluatieteam in negen gevallen ook het meldingsformulier ontvangen, in de andere gevallen (nog) niet.<sup>31</sup> Bij een incident waarover bericht werd was alleen sprake van dreiging met het stroomstootwapen. Twee incidenten in het bijzonder trokken de aandacht in de media aandacht geleid.

Bij een incident in Amersfoort werd een man getaserd die onschuldig bleek te zijn. Door te hardhandig boeien brak hij zijn elleboog cq kneusde deze zwaar. Dat leidde tot een aantal kritische artikelen met emotionele elementen. "We roepen de man uit Amersfoort en andere mensen die met het taserwapen te maken hebben gehad op om zich bij ons te melden. Met die dossiers kunnen we in gesprek met de politie. Wat ons betreft stopt de proef per direct." Aldus Amnesty International Nederland. Ook de Bond van Wetsovertreders (BWO) riep daartoe op. Uitspraken van de getaserde man zelf en van verbijsterde omstanders worden in artikelen geciteerd.

Begin september berichtte 1Vandaag dat op 17 juli een patiënt in een psychiatrische instelling door de politie is getaserd, dit terwijl hij in een separeerruimte verbleef. Naar aanleiding van dit incident schrijft Amnesty International een brief aan de korpschef en doet een persbericht uit waarin opgeroepen wordt tot het volgende:

- Stel een grondig en onafhankelijk onderzoek in naar de gebeurtenissen op 17 juli.
- Schort het gebruik van stroomstootwapens door de politie in de tussentijd op. Zolang de regels en instructies voor het gebruik van de Taser niet zijn aangescherpt kunnen nieuwe incidenten niet worden uitgesloten.
- Verbied het gebruik van de Taser in "drive-stun" mode, zoals bij het incident op 17 juli waarschijnlijk aan de orde was.

---

<sup>31</sup> Van een incident kan het ontbreken van het meldingsformulier begrepen worden, aangezien hierbij door de politie ook is geschoten met het vuurwapen. Ten gevolge hiervan wordt door de Rijksrecherche dit incident nader onderzocht. Vooraf is afgesproken dat in die gevallen het meldingsformulier pas naderhand wordt opgestuurd.

## **4.5 Opleiding en training**

### *Vorbereiding en ontwikkeling O&T programma*

In de maand januari 2017 werden 8 PA docenten uit Ossendrecht opgeleid door de fa. Taser/Axon en op basis daarvan werd door het docententeam later die maand het O&T programma voor de BPZ ontwikkeld.<sup>32</sup> De doelstelling van de opleiding is de operationeel medewerkers zodanig toe te rusten dat zij in staat zijn het stroomstootwapen (Taser X2) en de nieuwe holster veilig en correct te gebruiken. De opleiding is bedoeld voor de operationele medewerkers die behoren tot de teams die aangewezen zijn als pilotteam voor het stroomstootwapen. Tevens dienen de operationele medewerkers over een geldige RTGP-certificering te beschikken (regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie). Om de opleidingsdoelstelling te bereiken volgen de medewerkers een tweedaagse cursus waarin kennis en vaardigheden ten aanzien van de werking van het stroomstootwapen, het bedienen en inzetten van het wapen binnen het van toepassing zijnde juridische kader worden onderricht. In dit kader is de tijdelijke geweldsinstructie toepassing stroomstootwapen van belang. Tevens wordt de nazorg die de medewerker na inzet van het stroomstootwapen dient te verlenen onderricht. De opleiding wordt afgesloten met twee toetsen.

Bij een werkbijeenkomst voorafgaand aan de start van de opleidingen viel op dat de docenten zochten naar de manier waarop de kennis- en vaardighedenoverdracht aan de Taser gebruikers zou moeten plaatsvinden. Zo kwam met name de context van incidenten met gebruik van het stroomstootwapen aan de orde: het kan wel verteld worden maar feitelijk niet getraind. De docenten waren gedwongen veel zelf te bedenken wegens het ontbreken van opleidingsrichtlijnen. Er gold een randvoorwaarde voor de O&T periode per medewerker van twee dagen. Dit werd als kort beoordeeld, hetgeen ook de teneur was bij de tweedaagse stroomstootwapen-opleiding van de ongeveer 25 IBT-docenten van de (toen nog drie) eenheden die aan stroomstootwapen pilot gingen deelnemen.<sup>33</sup>

De O&T van de pilotteams begon februari 2017. Eind april waren conform opleidingsschema alle medewerkers van de betrokken pilotteams opgeleid en gecertificeerd. Het vierde pilotteam werd pas in een later stadium aangewezen en de O&T vond plaats in juni/juli 2017. Dit team heeft een O&T programma van drie dagen. De extra derde dag is toegevoegd voor het beoefenen van praktisch gerelateerde, OG-specifieke inzetscenario's. Het stroomstootwapen is begin september 2017 aan hun uitrusting toegevoegd.

### *Observaties bij de O&T-dagen*

Bij de hondenbrigade in Rotterdam werd een deel van het programma op de tweede opleidingsdag van een der opleidingsgroepen bijgewoond. Dit betrof het beoefenen van enkele scenario's, waarbij de hondenbegeleiders alléén of met tweeën (met één hond) een verdachte moesten benaderen en onder controle krijgen. Er werden daarbij zowel buiten- als

---

<sup>32</sup> Het opleidingsprogramma staat beschreven in de Studiegids 9203480 Bedienaar Stroomstootwapen voor de BPZ, versie 20170119.

<sup>33</sup> De Studiegids 9203481 *Docent & Toetsen stroomstootwapen* (versie nr. 2017.01) fungeerde daarbij als leidraad.

binnen scenario's geoefend. Het viel daarbij op dat de combinatie hond/stroomstootwapen en het schakelen daartussen veel vergt van de begeleider omdat hij dan "beide handen vol heeft". Vooral bij scenario's in beperkte binnenruimtes bleek dat een opgave. Er was behoefte aan regelmatig trainen, bleek uit de reacties van de cursisten. Dat vergt dan wel meer middelen. De scenario's waren ontleend aan praktijkcasuïstiek. Bij het doorlopen van de scenario's bleek dat de effectiviteit in het optreden varieerde tussen de cursisten. De cursisten kregen na afloop goede feedback van de docenten.

Bij de basisteams in Zwolle en Amersfoort werd steeds de tweede trainingsdag van één van de opleidingsgroepen bijgewoond. Tijdens de ochtendbriefing waren er vragen over wanneer je wel en wanneer je niet het stroomstootwapen kunt inzetten en over het schakelen tussen stroomstootwapen en andere middelen. Bij de vaardigheidssessie werd onder meer het trekken van het stroomstootwapen geoefend. Sommigen hebben daar minstens 2 seconden voor nodig. De combinatie van pepperspray terug stoppen en stroomstootwapen trekken duurt ongeveer 3 seconden. Het bewaren van de juiste afstand bij stroomstootwapen inzet bleek een moeilijke opgave.

Opmerkelijk is dat in het feitelijke O&T programma scenario-training was opgenomen. Dat was in het oorspronkelijke O&T programma niet voorzien wegens tijdgebrek. Kennelijk is het belang van scenario-training vroeg gesignaleerd door de pilotteams. De stun mode werd ook beoefend, in het kader van een horeca inzetscenario, eveneens niet voorzien in het oorspronkelijke programma.

Er werd een ruim scala aan scenario's beoefend, zowel buiten- en als binnenshuis. Een bijzonder scenario betrof de horeca setting, waarbij een groep van acht BPZ-medewerkers tezamen optreedt. Dit is gebruikelijk bij avond- of nachtpatrouilles in de Zwolse binnenstad. Er moest een kanaal of kom gevormd worden waarbinnen de met het stroomstootwapen uitgeruste agent het wapen ongehinderd op de verdachte kon richten. Interessant was daarbij dat de uitschuifbare wapenstok werd toegepast om omstanders op gepaste afstand te houden.

Tijdens de uitvoering van diverse scenario's viel op dat sommige cursisten toch reflexmatig abusievelijk naar het vuurwapen grepen terwijl het stroomstootwapen had moeten worden getrokken. Verder bleek bij de dynamische scenario's dat het adequaat treffen van een bewegende verdachte voor diverse cursisten moeilijk was. Met name bij laterale beweging van de verdachte bleek de kans op misschieten aanzienlijk. Bij het achtervolgen van een wegrennende verdachte bleek het een behoorlijke opgave voor de stroomstootwapenbedienaar de verdachte binnen schietbereik van het stroomstootwapen te blijven volgen en tevens rennend te richten en te treffen.

Tijdens scenario-training werd veel nadruk gelegd op het belang van goede communicatie tussen collega's voorafgaand aan en tijdens het ingrijpen. Daarbij speelde ook de factor wederzijds vertrouwen tussen de collega's een kritische rol. In één scenario werd zowel het schakelen tussen pepperspray en stroomstootwapen en tussen stroomstootwapen en vuurwapen beoefend, in combinatie tussen twee collega's. Een ander trainingsaspect was het handhaven van voldoende afstand tot de verdachte opdat tussen de trefpunten van het stroomstootwapen genoeg afstand was om de vereiste uitwerking te krijgen.

Er werden meerdere scenario's beoefend met gewapende verdachten. Daarbij lieten de docenten veel aan het eigen inzicht van cursisten over om te bepalen hoe te handelen. Er zou

volgens hen veel meer getraind moeten worden op scenario's. Het algemene gevoel was dat voor de O&T minimaal drie dagen moeten worden ingeruimd. Een docent voegde daaraan toe dat er na maximaal zes weken een herhalingstraining nodig is en dat het stroomstootwapen na 2-3 maanden ook bij de IBT-training aan bod moet komen.

Eén van de lokale IBT-docenten in Zwolle gaf te kennen dat zowel de wijze van inzet als het voordeel van het wapen afhankelijk zijn van de context en van mogelijke alternatieven. Hij gaf verder aan dat de trainingstijd voor de agenten onvoldoende is. In plaats van betere training met de bestaande middelen komen er meer middelen bij met minimale trainingsduur. Hij was van mening dat door dit tekort aan trainingsuren niet altijd optimale beslissingen worden gemaakt. Voorts zei hij dat agenten het beenholster als onpraktisch en zelfs als hinderlijk ervaren.

Bij de Ondersteuningsgroep (OG) Noord werd het programma van de derde O&T dag gevolgd. De OG heeft een derde trainingsdag aan het programma toegevoegd om specifiek scenario's te trainen waarin hun groepsgewijze inzet centraal staat. De OGen opereren doorgaans met acht leden. Hun keurmerk is fysieke overheersing, mede gebaseerd op hun getalsterkte. Het stroomstootwapen is een heel specifiek middel in dit verband, het voegt daarom wel iets toe maar zonder dit wapen gaat het ook, zo stellen sommige OG-leden. Sommige OG-leden vroegen zich af waarom ze dezelfde tweedaagse opleiding kregen als de andere BPZ-pilotteams terwijl ze in normale dienst het stroomstootwapen nooit bij zich hebben.

Er was eerder geconstateerd tijdens de training dat de pijltjes van het stroomstootwapen bij afvuren onder harde wind condities duidelijk afwijken van het richtpunt van de lasers. Verder brak de draad van een dummy cartridge na afvuren en ook veerde een pijltje na missen doel terug en trof het doel in de rug.

De OG beoefende diverse scenario's waarbij opviel dat er toch ietwat geforceerd naar stroomstootwapen inzet werd toegewerkt. Een toegevoegde waarde van het stroomstootwapen is dat toepassing van de schildprocedure achterwege kan blijven en verwondingen daardoor voorkomen kunnen worden. Tijdens de scenario's viel op dat bij opsplitsen van de OG de groepscommunicatie soms niet optimaal is. Niettemin heeft de OG een hoge oefengraad in teamverband en zeer veel ervaring met geweldsincidenten waardoor het stroomstootwapen gemakkelijk ingepast lijkt te worden.

De OG traint wekelijks en het gaat voortaan de training met inbegrip van het stroomstootwapen verder ontwikkelen.

#### *Bevindingen over O&T uit interviews*

Tijdens de interviews met respondenten naar aanleiding van hun gebruik van het stroomstootwapen is ook hun zienswijze op de O&T aan de orde geweest. De belangrijkste bevindingen daaruit zijn:

- de O&T opleiding voor het stroomstootwapen is te kort
- er dient kort na de tweedaagse O&T een vervolgtraining plaats te vinden
- het stroomstootwapen dient standaard in de IBT training te worden opgenomen, 4-6 keer per jaar



- er dient met name aandacht te komen voor het beter conditioneren van het hanteren van het stroomstootwapen naast het vuurwapen (trekker versus knopje opzij)
- tijdens de training is een treffer per definitie effectief, maar in de werkelijkheid is dat soms niet zo. Het gegeven dat het stroomstootwapen niet altijd de beoogde uitwerking heeft dient te worden meegenomen in de training
- er zijn grenzen aan wat trainbaar is.

#### *Bevindingen uit gesprekken met opleidingsdocenten*

Gesprekken met enkele docenten na afloop van alle pilot opleidingen leverde op dat stun mode aanvankelijk niet in het opleidingsprogramma was opgenomen maar later wel op verzoek vanuit pilotteams. De inpassing van scenario's aan de opleiding hing af van de progressie die een opleidingsgroep maakte. Bij sommige groepen bleef het accent meer op rollenspellen liggen, waarbij vooraf de mogelijke gedragvormen van een verdachte afzonderlijk werden doorgenomen en de cursist per geval de juiste respons moest kiezen en vervolgens praktisch oefenen. Sneller vorderende opleidingsgroepen kwamen na rollenspellen ook aan scenario's toe. Daarin werd de cursist met een verdachte geconfronteerd waarbij vooraf niet bekend was hoe die zich zou gedragen. Deze verschillen in inhoud van de opleiding leiden dus ook tot verschillen in bekwaamheid na voltooiing van de opleiding. Een docent gaf aan dat er een groot verschil bleek te zijn in het oppakken van de vaardigheden ten gunste van de hondenbrigade en OGen ten opzichte van de reguliere medewerkers belast met incidentafhandeling. De eerstgenoemden hebben in een eerdere opleidingsfase een specifieke vakopleiding gevolgd m.b.t. het hogere geweldsniveau, de laatstgenoemden niet. Bij de scenariotrainingen bleek dat als een bedienaar van het stroomstootwapen eenmaal inzet het terugschakelen, d.w.z. het wapen terug stoppen in de holster en tot ander optreden over te gaan voor velen heel lastig is.

De opgeleide bedienaars van het stroomstootwapen hebben na de cursus een evaluatieformulier ingevuld. De evaluatie is opgenomen in Bijlage 7. De respondenten bleken doorgaans de cursus positief tot zeer positief te beoordelen. Men miste desgevraagd wel praktijkrelevante context en noemde daar expliciet de dynamische verdachte bij, inzet in duisternis en inzet in het kader van openbare orde en publiek. De opleiding zou een dag langer moeten zijn om meer casussen te kunnen draaien. Tenslotte wenst men in het kader van IBT onderhoudstraining van de basisvaardigheden.

Gesprekken met de opleidingsdocenten wezen verder uit dat de fa. Taser/Axon tijdens de tweedaagse Mastercursus voor de docenten slechts een beperkt deel van het aan de docenten beschikbaar gestelde Engelstalige cursus- en documentatiemateriaal met veiligheidswaarschuwingen en gebruiksinstructies heeft behandeld. Zo werd risicogroepen niet behandeld evenmin als dat het bovenste richtpunt van het stroomstootwapen niet op de borstkas gericht zou moeten worden wegens de gezondheidsrisico's die kunnen ontstaan indien de pijl in de buurt van de hartstreek treft.<sup>34</sup> Bijgevolg zijn deze gezondheidsrisico's ook niet behandeld in de opleiding aan de eindgebruikers uit de pilotteams..

---

<sup>34</sup> In gesprekken met een functionaris van de fa. Taser alsook in eerdere verklaringen van de CEO van de fa. Taser wordt dit risico overigens niet bevestigd. Zij adviseerden wel dat beneden de borstkas richten effectiever is voor uitschakeling van de verdachte omdat zich in de buikzone meer spiergroepen bevinden dan op de borst.

### *Bevindingen uit bezoek aan X26 training bij Metpol Londen*

Door de onderzoekers is een herhalingstraining van op het stroomstootwapen opgeleide politiemensen bijgewoond. Deze herhalingstraining duurt drie dagen en de cursisten dienen een vaardigheidstest af te leggen. Het gehanteerde stroomstootwapen was de Taser X26. De MetPol heeft nog niet de beschikking over de Taser X2 (de basisopleiding met de Taser X26 duurt er 18 uur, verdeeld over drie dagen).

Er werd een aantal basisvaardigheden beoefend, zoals het afvuren van het stroomstootwapen vanaf drie meter en (na fictief missen) het opnieuw afvuren na verwisselen van de cartridge van de enkelschots X26. Bij het wisselen moesten de agenten een meter achterwaarts lopen om voldoende afstand te kunnen blijven houden van de imaginaire verdachte.

De *angled stun drive* werd beoefend om het stroomcircuit alsnog te kunnen sluiten als een der darts heeft gemist of slecht contact maakt. “Angled” betekent dat de bedienaar tijdens het drukken van de X26 tegen het lichaam deze moet pivoteren om te bepalen welke kant van het wapen de tegenpool is van de rake dart. Alleen als die kant contact maakt ontstaat er een stroomkring door het lichaam. In wezen is het tweede schot van de X2 in plaats gekomen van de angled stun drive van de X26.

Scenariotraining: er werden vier verschillende situaties geoefend. De cursisten worden met deze situaties onverwacht geconfronteerd. Opvallend is dat er veel verschillen zijn in de wijze waarop de cursisten de situatie benaderen en beoordelen. Het gaat dan vaak fout, zoals bij de dummy van de scooterrijder die een dikke jas draagt waar niettemin het stroomstootwapen op gericht wordt (middels akoestisch signaal van geleidende dummy wordt aangegeven of schot effectief was of niet).

Achtergrond en ervaring van de cursisten lopen onderling nogal uiteen en dat is een van de verklaringen waarom de verschillen in uitkomst zo groot zijn. De wijze van afstemming binnen de koppels (en in een situatie binnen de groep) blijkt daarop eveneens van invloed te zijn. Communicatie en besluitvorming zijn dan ook belangrijke leerdoelen bij de scenariotraining. De scenario's blijken afgeleid uit praktijkgevallen die via terugkoppeling aan de instructeurs zijn verkregen.

De beelden van bodycams worden als hulpmiddel gebruikt bij het analyseren van het verloop van een stroomstootwapen inzet.

## 5. Synthese bevindingen

Hieronder worden de bevindingen uit de verzamelde data samengevat aan de hand van de deel-onderzoeksvragen. Het betreft een beperkte synthese van bevindingen, omdat halverwege de looptijd van de evaluatieperiode data nog incompleet zijn en pas deels konden worden geanalyseerd. Voorts moet in één pilotteam de operationele pilotfase nog maar net beginnen. De beantwoording van hoofdvraag van het evaluatieonderzoek<sup>35</sup> komt bij de eindevaluatie aan de orde. Dan ook krijgt de toepassing van de PTA-methode zijn beslag.

*1. Wat zijn de verwachtingen bij de politieorganisatie, bij politiemedewerkers en bij het bevoegd gezag ten aanzien van de invoering van het stroomstootwapen bij de Nederlandse politie?*

We beperken ons hier voor de tussenrapportage tot de verwachtingen van politiemedewerkers. Het survey onder politiemedewerkers bij aanvang van de pilot levert ten aanzien van verwachtingen van het stroomstootwapen overwegend positieve uitkomsten op. Dit vertaalt zich in het verwachten van meer zelfvertrouwen, meer uitstraling van gezag, minder verwondingen bij de politie en makkelijkere aanhoudingen. Men verwacht ook bij verdachten minder verwondingen en daarnaast minder agressie. Ten aanzien van het stroomstootwapen zelf verwacht men een afschrikkend effect en ook dat het wapen direct effectief is. Dat laatste geldt echter in mindere mate voor de respondenten van de hondenbrigade die ten tijde van de survey al een tweetal maanden praktijkervaring met het stroomstootwapen hadden opgedaan. Zij blijken ook minder vertrouwen te hebben dat het wapen onder alle omstandigheden te gebruiken is. Opvallend is dat hoewel de verwachtingen over het nieuwe geweldmiddel duidelijk positief zijn, ze minder hooggespannen zijn dan indertijd, 17 jaar geleden, bij de invoering van een ander nieuw geweldmiddel, de pepperspray.

*2. Op welke wijze, in welke situaties, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen voor verdachten, politiemedewerkers en omstanders is het stroomstootwapen in de praktijk ingezet?*

*Wijze van inzet*

Over de eerste zes maanden van de pilot zijn over 158 verschillende situaties 167 meldingsformulieren ontvangen, waarvan tweederde van de hondenbrigade te Rotterdam. In 71% van de gevallen is het stroomstootwapen uitsluitend dreigend gebruikt. Daarmee is het dreigend effect groter dan dat van pepperspray, maar minder groot dan het dreigend effect van het stroomstootwapen in Engeland en Wales. De grotere dreigingseffectiviteit van het stroomstootwapen is waarschijnlijk toe te schrijven aan de grotere zichtbaarheid van de dreiging: het wapen is opvallend geel, het “knetteren” is duidelijk hoorbaar en zichtbaar en de rode puntjes komen intimiderend over.

---

<sup>35</sup> Draagt de beschikbaarheid en het gebruik van het stroomstootwapen bij aan een veiliger, effectiever en nauwkeuriger politie-optreden en in hoeverre hangt dat af van de wijze van beschikbaarheid (direct bij alle noodhulpmedewerkers of indirect bij een Team Hondengeleiders of een OG groep)?

In de overige 29% van de gevallen is het wapen 32 keer afgevuurd en is in 22 gevallen stroom toegediend via de stun mode (waarvan 5 gevallen na afvuren van de pijltjes) om verzet te breken. Daarmee is in 44% van de gevallen dat stroom is toegediend gekozen voor de stun mode, een opvallend hoog percentage vergeleken met de 6% van de gevallen in Engeland en Wales, waar het gebruik van de stun mode steeds meer als minder effectief en minder ethisch gezien wordt.

De afstand tussen schutter en de persoon waarop het wapen afgevuurd werd op het moment van afvuren was gemiddeld drie meter. Dat is een iets grotere afstand dan die waarop pepperspray gemiddeld wordt toegepast (bijna twee meter), maar minder dan de 4,6 meter waarop de Taser X2 is afgesteld<sup>36</sup>.

In 19 gevallen bewoog de verdachte tijdens het afvuren; in negen gevallen stond de verdachte stil.

In 23 van de 32 gevallen dat de darts werden afgevuurd ging de verdachte neer door de stroomstoot. In alle gevallen waarbij het stroomstootwapen is ingezet tegen verdachten kon de verdachte tegen wie deze inzet was gericht worden aangehouden. Indien het stroomstootwapen werd gebruikt in het kader van hulpverlening werd de situatie in alle gevallen onder controle gebracht. Dat betekent niet dat het stroomstootwapen voor 100% effectief was, gezien het feit dat het vaak noodzakelijk werd geacht de tweede cartridge te gebruiken, extra stroomstoten toe te dienen of (meermaals) de stun mode te gebruiken. De effectiviteitspercentages op grond van daadwerkelijk stroom toedienen liggen weliswaar iets hoger dan indertijd bij de pepperspraypilot, maar niet zoveel: in 77% van de gevallen wordt een verdachte naar het oordeel van de agenten (vrijwel) volledig weerloos na inzet van het stroomstootwapen (pepperspraypilot: 75%), 71% van de gevallen werd de verdachte minder agressief (pepperspraypilot: 67%) en in 91% van de gevallen kon de verdachte makkelijker worden aangehouden (pepperspraypilot 84%).

Opvallend was dat in 27 gevallen, (16% van al het gebruik inclusief dreigen), het stroomstootwapen werd ingezet (vooral dreigend) tegen iemand die op dat moment al (min of meer) onder toezicht stond van een instantie. Zoals van de politie, bijvoorbeeld in het geval een geboeide arrestant tijdens het transport of tijdens het opsluiten in de cel verzet pleegde. Of nadien, waarin de betrokkene als arrestant in de cel 'door het lint ging'. Of de betrokkene was een patiënt van een zorginstelling en was daar, al dan niet in een psychose, agressief en gewelddadig. In een geval betrof het een gestoorde asielzoeker in een asielzoekerscentrum. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger dan indertijd bij de invoering van pepperspray.<sup>37</sup>

#### *Gevolgen voor verdachten*

In bijna twee derde van de gevallen dat de eerste cartridge van het stroomstootwapen tegen een verdachte werd afgevuurd en beide pijlen doel troffen was dit aan de voorkant, meestal op de borst. De overige keren werd de verdachte aan de achterkant getroffen. Dat is opvallend in

<sup>36</sup> Dan zijn de bovenste en onderste lasers verticaal uitgelijnd (Taser X2 Gebruikershandleiding, p 40)

<sup>37</sup> Adang, Mensink & Esman (2005). *Spray met visie, visie op spray. Afsluitende onderzoeksrapportage van het "pepperspray project"* Politieacademie, Apeldoorn, p 17, maken melding van gebruik tegen geboeide verdachten in 3% van de gevallen, gebruik tegen aangehouden verdachten in een politiebureau in 1% van de gevallen en een aantal gevallen in een instelling voor geestelijke gezondheidszorg

het licht van de aanbeveling van de leverancier om de borst te vermijden uit het oogpunt van effectiviteit en om potentiële risico's te voorkomen. Vier maal, dus zo'n 12% van de gevallen, was het eerste schot mis. Enkele keren troffen pijltjes ongewenste zones als hals en kruis. In bijna 30% van de gevallen dat het stroomstootwapen is afgevuurd is ook de tweede cartridge afgeschoten, het merendeel opnieuw aan de voorkant. In bijna de helft van de gevallen werden extra stroomstoten toegediend.

In de 22 gevallen waarin de stun mode werd toegepast had dat als doel om het verzet van de verdachte te breken. Dit waren situaties waarbij politieagenten bezig waren de verdachte te fixeren, maar waarbij niet of moeizaam controle over de verdachte verkregen werd. In de meeste gevallen werd het toedienen van een of enkele stroomstoten via de stun mode ingezet ter ondersteuning tijdens het boeien. In drie gevallen werden vijf, zes en zeven extra stroomstoten toegediend na het afvuren van het stroomstootwapen.

In twee derde van de gevallen van afvuren van het stroomstootwapen werden de pijltjes door de bedienaar zelf uit het lichaam van de verdachte verwijderd. Van de overige keren werd dit merendeels door een andere politiefunctionaris gedaan. In het overgrote deel van de gevallen werden de pijltjes binnen tien minuten verwijderd. In de gevallen waarin dit langer duurde, was dit toe te schrijven aan verzet of vluchten van de verdachte of omdat eerst medicijnen toegediend moesten worden. Eén keer werden de pijltjes verwijderd door een arts in het ziekenhuis doordat per ongeluk werd afgevuurd en een pijl daarbij in de hals van de verdachte terecht kwam. Daarbij schampte de andere pijl een politiemedewerker.

Vrijwel alle verdachten op wie het stroomstootwapen is afgevuurd en/of die een stroomstoot via de stun mode kregen toegediend zijn onderzocht door een arts of verpleegkundige. Dit gebeurde in alle gevallen kort na de inzet. In vijf gevallen is dit niet gebeurd. Drie keer omdat alleen de stun mode was gebruikt, een keer omdat de verdachte zich niet medisch wilde laten checken en een keer omdat de toestand van de verdachte een medische controle niet toeliet.

Het door de verdachte opgelopen letsel ten gevolge van het treffen door de pijltjes bleef in vrijwel alle gevallen beperkt tot (een of twee) kleine penetratiewondjes, met uitzondering van het geval van abusievelijk afvuren, waarbij de wond aan de hals in het ziekenhuis gehecht werd. Het letsel ten gevolge van een eventuele val bleef beperkt tot een bebloede neus en knokkels, een zwaar gekneusde c.q. gebroken elleboog, een keer schaafwondjes in het gezicht en een keer een bult op het voorhoofd. Overigens hebben enkele verdachten meer letsel opgelopen dan het bovenstaande, maar niet als gevolg van toepassing van het stroomstootwapen.

### *3. Hoe functioneert, technisch gezien, het stroomstootwapen in de praktijk en in hoeverre is de uitwerking afhankelijk van situationele omstandigheden?*

In negen van de 32 keer dat het stroomstootwapen werd afgevuurd, werd ook de tweede cartridge verschoten. In acht van de negen gevallen werd het tweede schot gelost omdat de uitschakeling met het eerste schot mislukte, meestal omdat een of beide pijltjes doel miste. In de gevallen waarbij beide pijltjes wel het lichaam troffen mislukte de uitschakeling omdat de spreiding tussen de trefpunten te klein was, er onvoldoende stroomcontact met het lichaam

was (door kleding) of doordat de verdachte een pijltje uit zijn lichaam trok. Het blijkt dus best lastig om in een keer de verdachte goed te raken met de pijltjes.<sup>38</sup>

Zes keer probeerde een verdachte tijdelijke uitschakeling door het stroomstootwapen te voorkomen, door pijltjes uit het lichaam te trekken, door weg te rennen of door een deken voor zich te houden. Twee keer werd een collega geraakt door een pijltje.

Naast de 32 gevallen waarin het stroomstootwapen werd afgevuurd, werd deze een keer per ongeluk afgevuurd. Tijdens het opbergen ging het stroomstootwapen ongewild twee keer af.

4. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het gedrag van verdachten en andere betrokkenen waarmee de politie in gevaarsituaties wordt geconfronteerd?*

Vooralsnog komt uit de ontvangen evaluatieformulieren het beeld naar voren dat de afschrikkende werking van het stroomstootwapen groot is en vergelijkbaar met de ervaringen in Engeland en Wales. Zoals vermeld leidt dreigen met het stroomstootwapen in het grootste deel van de incidenten tot medewerking bij de verdachte/ betrokkene, vaker dan indertijd bij de invoering van pepperspray.

Uit de ontvangen HOVJ-formulieren komt naar voren dat enkele verdachten niet (goed) konden aangeven hoe het stroomstootwapen tegen hen ingezet was. Mogelijk is dit mede te wijten aan het gebruik van medicijnen, alcohol en/of drugs in de uren voorafgaand aan de aanhouding, waarvan in bijna de helft van de gevallen sprake was.

De helft van de verdachten had de waarschuwing dat het stroomstootwapen gebruikt zou worden begrepen. In de andere gevallen werd de waarschuwing niet gehoord of was niet duidelijk dat het een waarschuwing betrof. Zes verdachten gaven tevens aan niet te begrijpen waarom het stroomstootwapen tegen hen was gebruikt. Desondanks gaven de meeste verdachten aan een volgende keer beter mee te werken, zeker in die gevallen waarbij het stroomstootwapen daadwerkelijk werd ingezet. Overigens verklaarden slechts drie verdachten vooraf bekend te zijn geweest met de uitwerking van het stroomstootwapen. Tenslotte gaven enkele verdachten spontaan blijk van ontzag voor het stroomstootwapen.

5. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het optreden en veiligheidsgevoel van politiemedewerkers in gevaarsituaties?*

Het survey bij aanvang van de pilot laat zien dat politiemedewerkers verwachten dat ze door de invoering het vuurwapen minder zullen gaan gebruiken. Die verwachting lijkt echter minder uitgesproken dan indertijd bij de invoering van pepperspray. Van andere inzetmiddelen wordt verwacht dat die eveneens minder gebruikt zullen gaan worden. Er wordt ook verwacht dat er minder geweldsgebruik zal plaatsvinden. Deze verwachtingen zijn te herleiden naar de verwachting dat het stroomstootwapen een hoge afschrikkende werking zal hebben. Tot dusverre komt die verwachting overeen met de praktijk. .

---

<sup>38</sup> Ter vergelijking: bij pepperspray wist in 16% van de gevallen de agent de verdachte niet goed te raken (Adang & Mensink, 2001, p.39).

Het veiligheidsgevoel van politiemedewerkers in gevaarsituaties wordt naar eigen zeggen door invoering van het stroomstootwapen positief beïnvloed. Hetzelfde geldt voor het zelfvertrouwen, en dat in grotere mate dan indertijd bij de invoering van pepperspray.

Opmerkelijk is dat de verwachting over de effectiviteit van het stroomstootwapen minder hooggespannen lijken dan indertijd met pepperspray. Daarentegen lijkt men het stroomstootwapen wel gevaarlijker te vinden dan de pepperspray. De verwachtingen over de bruikbaarheid van het stroomstootwapen zijn daarmee minder hooggespannen dan indertijd met pepperspray. Deze bevindingen staan haaks op de rationale waarop de pilot stroomstootwapen is gebaseerd.

De definitieve beantwoording van deze vraag hangt mede af van de uitkomsten van de survey aan het einde van de evaluatieperiode wanneer alle politiemedewerkers uit de pilotteams voldoende lang ervaring hebben opgedaan met het stroomstootwapen.

6. *Wat is de invloed van de invoering en toepassing van het stroomstootwapen op het ontstaan van letsel bij verdachten?*

De beantwoording van deze vraag is opgenomen bij die van vraag 2.

7. *Wat zijn organisatorische implicaties (inclusief opleiding en training) van invoering van het stroomstootwapen?*

In de pilotperiode blijkt al dat de invoering van het stroomstootwapen in de pilotteams een reeks organisatorische implicaties heeft die hierna kort worden besproken:

#### *Materieel en Logistiek*

Het stroomstootwapen is een nieuw en technologisch complex systeem, beduidend complexer dan enig andere wapensysteem thans in gebruik bij de basispolitiezorg. De cursusdocumentatie geeft daar overtuigend blijk van. Invoering ervan in de politie organisatie vergt dan ook een specifieke kennis- en kunde-ontwikkeling, zowel centraal als op de locaties waar het wapen wordt toegepast. De noodzaak van die specifieke kennis en kunde is ook tijdens de pilot periode gebleken. De bedienaar van het stroomstootwapen verwacht een hoge technische deugdelijkheid van het wapen omdat het middel in gevaarsituaties zoals die zich in de praktijk voordoen betrouwbaar moet functioneren. De deskundigheid is nodig om het stroomstootwapen adequaat te beheren en te onderhouden. Voorts is kennis en instrumentarium nodig om de wapendata uit te lezen, op te slaan en te versturen. Dit zijn structurele taken, activiteiten en middelen binnen de organisatiedelen die het stroomstootwapen operationeel voeren.

#### *Opleiding en Training*

De opleiding voor het gebruik van het stroomstootwapen dient om de medewerker vertrouwd te maken met de eigenschappen en werking van het nieuwe wapen en om de vaardigheid te verwerven het wapen te kunnen hanteren en gebruiken met inachtneming van de geldende voorschriften. De huidige opleidingsduur is twee dagen. Dit wordt zowel door docenten als cursisten als te kort ervaren en blijkt te kort om alle Taser veiligheidswaarschuwingen en instructies voor veilig gebruik te behandelen, casuïstiek te bespreken en adequaat scenario's te

beoefenen. Men pleit er dan ook voor om kort na de tweedaagse O&T een vervoltraining plaats te laten vinden en het stroomstootwapen standaard in de IBT training op te nemen.

De opleiding is gaandeweg aangepast aan de behoefte van de pilot teams. Dit heeft onder meer geleid tot het toevoegen van de stun mode aan de te trainen vaardigheden. Tijdens het O&T-programma is het belang van scenario-training duidelijk gebleken, onder meer omwille van communicatieaspecten tussen de politiemedewerkers bij inzetsituaties en het kiezen en schakelen tussen beschikbare geweldsopties. Dit, naast het conditioneren van het hanteren van het stroomstootwapen, stelt een behoefte aan regelmatig terugkerende training. Het vaardigheids- en bekwaamheidsniveau van de leden van de hondenbrigade en de ondersteuningsgroepen blijkt in dat opzicht hoger dan dat van de reguliere basisteam medewerkers eenheden. Overigens bleek ook tussen de verschillende opleidingsgroepen van de basisteams verschil te bestaan qua opgedane vaardigheden.

Het nazorg protocol na daadwerkelijke inzet van het stroomstootwapen dient eveneens terug te komen in vervoltraining. De in ontwikkeling zijnde stelselherziening geweldsgebruik plaatst het stroomstootwapen straks in een nieuw juridisch kader waar in de opleiding rekening mee gehouden dient te worden. De operationalisering van zo'n kader dient dan nader te worden gedefinieerd langs de lijnen van de doel-aanpak analyse.

#### *Invoering naast de uitschuifbare wapenstok*

De uitschuifbare wapenstok gaat vanaf 2018 integraal deel uitmaken van de uitrusting van de BPZ. Dit is dus een extra gewelddmiddel dat in combinatie met het stroomstootwapen beschikbaar is als laatstgenoemde wordt ingevoerd. Thans bestaat nog geen duidelijk beeld hoe de combinatie van uitschuifbare wapenstok en stroomstootwapen in het pilotgebied Zwolle uitpakt. Enkele bedienaars van het stroomstootwapen blijken desgevraagd uiteenlopend te denken over de relatieve waarde van beide gewelddmiddelen. Er zal nader moeten worden gezien hoe beide middelen zich tot elkaar verhouden. De combinatie van beide middelen maakt het optreden in gevaarsituaties complexer omdat er een extra keuzeoptie is en dit bij de overweging om het stroomstootwapen in te voeren meegenomen moet worden. In de O&T zal aan de nieuwe combinatie aandacht moeten worden gegeven.

#### *8. Wat zijn mogelijke implicaties van de invoering van het stroomstootwapen voor de verhouding tussen de politie en de Nederlandse samenleving?*

Een belangrijk aandachtspunt is de maatschappelijke perceptie van een geheel nieuwe geweldstechnologie in handen van de basispolitiezorg, zoals de maatschappelijke discussie in binnen- en buitenland laat zien. Het incident in Amersfoort in februari 2017 waarbij tegen een verdachte het stroomstootwapen werd afgevuurd en in de nasleep daarvan zijn elleboog brak/zwaar kneusde werd in de media al breed uitgemeten. Een tweede incident in juli 2017 met een patiënt in een inrichting in Rotterdam kreeg een nog grotere publieke lading nadat Amnesty International stelde dat toepassing van het stroomstootwapen in een GGZ instelling in strijd is met het internationale verdrag voor de Rechten van de Mens en derhalve eiste dat de pilot moest worden gestopt totdat dit incident nader zou zijn onderzocht. Als de maatschappelijke weerstand tegen het stroomstootwapen groeit kan tevens het beeld van de politie in de samenleving nadelig wordt beïnvloed.



## 6. Voorlopige conclusies

De medewerking van de bij de pilot betrokkenen aan het evaluatieonderzoek is groot. De gegevens uit de pilot met het stroomstootwapen binnen de basispolitiezorg passen bij wat bekend is uit de literatuur. Tijdens de pilot is het stroomstootwapen in ruim 100 gevaarsituaties ingezet tegen een persoon zonder ernstige gevolgen, waarbij in een groot aantal gevallen lastige gevaarsituaties weloverwogen tot een goed einde zijn gebracht. Tijdens de pilot vielen daarbij de volgende zaken op

- Het stroomstootwapen Taser X2 is een complex wapensysteem, zowel qua ontwerp, bediening, aanwending en uitwerking. Met name over de beide laatstgenoemde aspecten houden scepsis en discussie aan. De complexiteit komt ook tot uitdrukking in het feit dat het lastig blijkt een persoon direct goed te raken met de pijltjes en dat het in 28% van de gevallen nodig geacht wordt de tweede cartridge af te vuren
- De politieke besluitvormers en de politieleiding verwachten dat het stroomstootwapen een effectiever middel is tegen bepaalde typen gewelddadige verdachten dan pepperspray of de wapenstok en tevens de noodzaak tot aanwending van zwaardere geweldsmiddelen als vuurwapen of hond vermindert. Het stroomstootwapen zou daarmee de kans op letsel bij zowel politiemensen als verdachten verminderen.
- De verwachtingen over het stroomstootwapen bij de bedienaars uit de pilotteams zijn positief. De verwachtingen over de technische betrouwbaarheid van het stroomstootwapen zijn lager. In vergelijking met de verwachtingen bij invoering van pepperspray zijn de verwachtingen bij de invoering van het stroomstootwapen wat gematigd. Dit is contrair met het gegeven dat het stroomstootwapen mede bedoeld is om de onderkende tekortkomingen van pepperspray op te heffen.
- De leverancier van het stroomstootwapen wijst in diverse Engelstalige documentatie op gezondheidsrisico's voor verdachten waartegen het wapen wordt ingezet en noemt een aantal instructies voor veilig gebruik. Daar is in de opleiding van zowel de IBT-docenten als die van de bedienaars weinig tot geen aandacht aan geschonken. Dit is een punt van zorg.
- De geweldsinstructie is algemeen geformuleerd en geeft geen richtlijnen (bijvoorbeeld over wanneer het stroomstootwapen niet gebruikt mag worden) die aansluiten bij de door de leverancier van het wapen benoemde gezondheidsrisico's.
- In 71% van de inzetsituaties blijkt waarschuwen en/of dreigen met het stroomstootwapen voldoende te zijn geweest om medewerking van de verdachte te krijgen. Dit bevestigt het beeld dat van het stroomstootwapen een duidelijk afschrikkende werking uitgaat.
- De hondengeleiders blijken het stroomstootwapen aanzienlijk vaker te gebruiken dan de noodhulp teams.

- Toepassing van de stun mode vindt zeer frequent plaats maar is beperkt effectief<sup>39</sup> en omstreden<sup>40</sup>. Verdachten blijken onder stress weinig te merken van de met de stun mode uitgeoefende pijnprikkel. Toepassing van de stun mode past niet bij de argumentatie die gehanteerd wordt als onderbouwing van de noodzaak van invoering van een stroomstootwapen: een wapen waarmee, anders dan door het toedienen van een pijnprikkel, verdachten die niet of minder gevoelig zijn voor pijnprikkels vanaf een veilige afstand onder controle gebracht kunnen worden<sup>41</sup>
- De tweedaagse opleiding was te kort. Daarmee is aan de complexiteit van het bedienen van stroomstootwapen, aan het integreren van het toepassen van het wapen met andere geweldsmiddelen en aan de potentiële gezondheidsrisico's te weinig recht gedaan. Er bestaat behoefte aan vervolgentraining en integratie van het stroomstootwapen in de IBT-trainingen.
- De media berichten doorgaans positief over de invoering van het stroomstootwapen bij de basispolitiezorg en in enkele gevallen kritisch na specifieke incidenten. De berichtgeving rond negatieve incidenten klinkt veel harder door en beklijft potentieel langer bij het publiek.
- Het gebruik van het stroomstootwapen in instellingen voor geestelijke gezondheidszorg maakt niet voor het eerst de problematiek en dilemma's van politieel geweldgebruik in het kader van de politie hulpverleningstaak zichtbaar<sup>42</sup>, in het bijzonder in instellingen van geestelijke gezondheidszorg

---

<sup>39</sup> In richtlijnen uit 2011 opgesteld door het Amerikaanse Police Executive Research Forum PERF en Community Oriented Policing Services) van het Department of Justice staat het volgende: "Using the ECW to achieve pain compliance may have limited effectiveness and, when used repeatedly, may even exacerbate the situation by inducing rage in the subject".  
[http://www.policeforum.org/assets/docs/Free\\_Online\\_Documents/Use\\_of\\_Force/electronic%20control%20weapon%20guidelines%202011.pdf](http://www.policeforum.org/assets/docs/Free_Online_Documents/Use_of_Force/electronic%20control%20weapon%20guidelines%202011.pdf)

<sup>40</sup> Getuige diverse publicaties van Amnesty International en andere mensenrechtenorganisaties

<sup>41</sup> Zie ook de Taser X2 Gebruikershandleiding, p 5: "De stroomstootwapens (CEW) van TASER zijn ontworpen om bij de modus inzetten sonde een persoon tijdelijk te verlammen van af een veilige afstand"

<sup>42</sup> Dezelfde problematiek werd indertijd zichtbaar bij de introductie van pepperspray, Adang, Mensink & Esman, 2005, p 17